

MUŞ VAKFI

ISSN:
3023-6630

DERGİSİ

Sayı: 2
Temmuz 2024

Muş'tan nefes alan, Muş'a nefes vermeli

MUŞ EĞİTİM ve KALKINDIRMA VAKFI DERGİSİ

SAHİBİ: MUŞ EĞİTİM ve KALKINDIRMA VAKFI ADINA

VAKIF YÖNETİM KURULU BAŞKANI

ULVİ EROĞLU

ISSN: 3023-6630

SAYI: 2, TEMMUZ 2024

GENEL YAYIN KURULU

MUŞ EĞİTİM ve KALKINDIRMA VAKFI EĞİTİM KOMİSYONU

EDİTÖRLER

- Prof. Dr. Abdülmecit TURUT
- Prof. Dr. Behçet AL
- Prof. Dr. Medeni AYKUT
- Doç. Dr. Turan GÜLER
- Doç. Dr. Birdal AKAR
- Leyla AKIN
- Berat Can CESUR

SAYFA TASARIMI

Davut ÖZALP

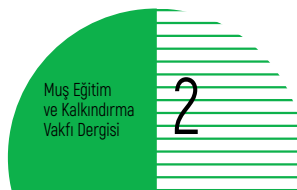
İLETİŞİM

Molla Hüsrev Mh, Vefa Cd. No:43,
34134 Fatih/İstanbul

Tel: 0533 961 90 49

E-Mail: musvakfi@gmail.com

Web: musvakfi.org.tr

DERGİNİN KURALLARI:

Muş Eğitim ve Kalkındırma Vakfı Dergisi,

1. Siyasi taraf ve düşüncelerden beri olup tüm okurlara hitap eder.
2. Hakemli bir dergi olup yılda iki defa yayımlanır.
3. Gönderilen makale, belirlenmiş olan yazım kurallarına göre Yazı İşleri Ekibi/ Editör tarafından incelenir ve "iThenticate" ve benzeri programlarla benzerlik ve intihal taramasından geçirilir. Makalede benzerlik oranının tek kaynaktan yüzde 5'ten, genel oranın ise yüzde 25'den az olması istenir.
4. Gönderilen makaleler hem konu hem de özgünlük, yayın ve yazım kuralları bakımından incelenir. Bu kıstaslara uyan makale hakemlere gönderilir.
5. Gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Böyle bir durum varsa mutlaka yayın kuruluşunun izni alınmalı ve durum yazar tarafından makalede belirtilmelidir.
6. Her yazarın aynı sayı içerisinde, bir yazarın adı, birden fazla makalede yer alamaz.
7. Kabul edilip yazılı ve elektronik ortamda yayımlanan veya yayımlanmasına karar verilen bir makalenin tüm yayın hakları *Muş Eğitim ve Kalkındırma Vakfı Dergisine* aittir
8. Dergide yayımlanmış bir makaledeki fikir ve görüşler yazarlara ait olup vakıf yönetimini sorumlu kılmaz.
9. Dergiye makale gönderen yazarlar yukarıda verilen kuralların hepsini kabul etmiş sayılır.

DERGİNİN AMACI:

1. Muş ilinin tarihini, kültürünü, edebiyatını ve medeniyetini ulusal ve uluslararası alanda tanıtmak,
2. Muş ili ve Muşlularla ilgili gelişmeleri "*kalem dili*" ile duyurmak,
3. Yazmaya kabiliyeti olan Muşlu hemşerilerimizi desteklemek, yazmaları için alan açmak; onları yazmaya teşvik etmek,
4. *İstanbul Muş Eğitim ve Kültür Vakfı* tanınırlığını artırmak, farkındalık oluşturmak, vakfı daha güçlü kılp Muş ve Muşlulara daha fazla hizmet vermesini sağlamak
5. Vakfın faaliyetlerini duyurmak
6. Derginin içeriği, amacı gelişmelere ve ihtiyaca göre her yıl güncellenebilecektir.

İÇİNDEKİLER

Şunuş	
Ulvi Eroğlu	06
Burası Muş'tur, Yolu Eğitimidir	
Enver Kıvanç	08
Yem Bitkilerinin Muş ili Ekonomisine ve Kalkınmasına Etkisi	
Yaşar Karadağ, Yasir Tufan, Ayşe Nida Kurt, Mahir Özkurt	12
Bilim, Hakikat ve Toplum	
Prof. Dr. Alpaslan Açıkgenç	28
Müştak Baba (Şeyh Müştâk)	
Av. Dr. Nevin YURTMAN	34
Ekmeksiz Yaşarız Eğitimsiz Yaşayamayız	
Gıyasettin Bingöl	39
Medreselerin Serencâmı	
Molla Hanifi Ballı	42
Münevver Bir Âlim, Rehber Bir Sofi Olan	
Müştak Baba'nın Şahsiyeti	
Nimetullah Demir	48
Temaşa	
Elif Gelmez	62
Muş'ta Bir Güzelleme İçin Satırlar	
Yunus Toplu	65
Gece	
Hacer Vural	68
Yolum Yokuştu Benim Varacağım Nokta Geldiğim Yerdî	
Elanur Adanır	70
Karma Saatler	
Helin Şenerman	75
Nanoteknoloji Ve Tabiattaki Yansımaları Veya	
Biyomimetik Uygulamaları - I	
Prof. Dr. Abdulmecit Turut	76
Başarılı Öğrencilerimiz	
Muş Vakfı ile İstanbul'da	83

Ulvi Eroğlu

Muş Eğitim ve
Kalkındırma Vakfı Başkanı

şehrimizin Geleceğini şekillendirecek Değerli Gençler

Bir eğitim-öğretim dönemini daha geride bıraktık. şimdi, yaptıklarımızı ve yapamadıklarımızı değerlendirme zamanı. Bu değerlendirmeyi, hem kişi-sel gelişimimiz hem de doğduğumuz topraklara, ailemize, akrabalarımıza ve çevremize olan vefa borcumuz açasından yapmalıyız.

Bizler, vefa duygusuyla **VEFA**'da kurulan Muş Vakfı'nın mensuplarıyız. Bu vakfın bizlere yüklediği (düşünen, okuyan, araştıran ve sorumluluk taşıyan) misyonu görmezden gelemeyiz. Toplumun büyük bir kısmının umutsuzluğa kapıldığı bir dönemde, bizler bir ışık olup umudu yeniden inşa etmeli, bir iz bırakmalıyız.

Memleketimizin geçmişine ve mevcut durumuna bakıp ümitsizliğe kapılmak yerine, yeni bir gelecek inşa etmek için çalışmalıyız. Alman tarihçi Traçke'nin dediği gibi, "*Tarih, geçmiş bilme bilimi değil, geleceği yapma sanatıdır.*"

Kendimizi küçük görmemeliyiz. Vakıf olarak baktığımızda, 4000'i aşan mezunumuz ve 1500'ü aşkın öğrencimizle nasıl bir sinerji oluşturup şehrimizdeki enerjiyi harekete geçirebiliriz?

Siz değerli gençlerden beklentimiz, bu tatil döneminde bedenimizi dinlendirmek ama zihnimizi aktif tutmak. Sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitim projeleri oluşturalım. Yeni dönemde bu projeleri komisyonlarımızla paylaşarak müzakere edelim ve uygulanabilir olanları birlikte hayata geçirelim.

Meramımı merhum şairimiz Mehmet Akif'in veciz bir şiiriyle sonlandırıp hepimize Sevgi ve muhabbetlerimi sunar, hayırlı tatiller dilerim.

Lâkin, hani, milyonları örten şu yığından,
Tek kol da yapışsam demiyor bir tarafından!

Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.

Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki: telâfi edecek bunca zarar var.

Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!
Yok, yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!

'İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!' deme, yılma.
Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.

BURASI MUŞ'TUR, YOLU EĞİTİMDİR

Enver KIVANÇ

Muş İl Milli Eğitim Müdürü

Eğitim genç nesillerin bilinçli bir şekilde yetiştirilmesini ve milli değerlerin geçmişten günümüze aktarılmasını sağlayan hayatımızın en önemli parçasıdır. Eğitimde, kültürde, sanatta, sporda, turizmde ve sanayi alanlarında bulunduğumuz coğrafyada söz sahibi olmanın yolu disiplinli çalışmaktan geçmektedir. 21.yüzyıl becerilerini edinmiş, manevi değerlere sahip nesiller yetiştirmek zorundayız. Bu amaçla Muş Milli Eğitim Müdürlüğümüzce yapılan projelerle öğrenci ve öğretmenlerimizin çok yönlü gelişmeleri için çalışmaktayız.

Hızla değişen ve küreselleşen günümüz dünyasında eğitim hizmetlerinin kalite ve nitelik olarak geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması önemli hedefler olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknoloji ve bilgi dolaşımının hız kazandığı bu zamanda, kurumların ürün ve hizmet çeşitliliğini artırması, mevcut sorunlara doğru ve etkin çözümler sunabilmesi, hedef kitleye ulaşması gibi yönetim özellikleri günümüz yeni kamu yönetimi anlayışını oluşturmaktadır. Göreve geldiğimiz 2020-2021

eğitim öğretim yılından itibaren bu yönetim ışığında yapılan projelerle öğrenci ve öğretmenlerimizin çok yönlü gelişmeleri için çalışmaktayız.

"Çocuklar bizim geleceğimizdir.

Çocuklarımızı ne kadar iyi yetiştirebilirsek onları ne kadar erdemli bir birey haline getirebilirsek yarının Türkiye'sini o kadar güçlü inşa etmeye başlayabiliriz. Bu bilinçle azmimizi hiç yitirmeden çocuklarımızın geleceği için çalışmaya devam edeceğiz."

Türkülere konu olmuş, tarih ile yoğrulmuş aziz milletimize Anadolu'nun kapılarını açmış, Alparslan otağı, laleler diyarı Muş'umuzda her kademedede öğrenci ve öğretmenlerimizin eğitimine katkı sunacak, eğitimin niteliğini artıracak proje ve çalışmalara önem vermekteyiz. Heyecanla ve umutla her yeni günde aklımız, bugünümüzün neşesi ve yarınlarımızın umudu çocuklarımızdadır.

Çocuklar bizim geleceğimizdir. Çocuklarımızı ne kadar iyi yetiştirebilirsek onları ne kadar erdemli bir birey haline getirebilirsek yarının Türkiye'sini o kadar güçlü inşa etmeye başlayabiliriz. Bu bilinçle azmimizi hiç yitirmeden çocuklarımızın geleceği için çalışmaya devam edeceğiz.

Göreve geldiğimiz 2020-2021 Eğitim Öğretim yılından bu yana birçok projemizi hayata geçirerek İl eğitiminde dinamik ve verimli bir süreç başlattık. Bakanlığımız ile koordineli bir çalışmayla aynı anda kurumlarımızda bakım, onarım ve yeni bina yapımlarına ağırlık verdik. Akademik alanda gelişmeye önem verirken ulusal yarışmalar ve sosyal kültürel çalışmalarda da öğrencilerimizin etkin şekilde yer almaları için planlamalar başlattık.

Okullarımız bir yaşam alanı ve her bir çocuğumuzun mutluluğuna mutluluk katan mekânlardır. Bu mekânlarda fırsat eşitliğini artırmak ve okullar arası imkân farklılıklarını azaltmak için göreve geldiğimiz günden itibaren inşaat, derslik sayısını arttırma, yeni okul binası yapma, bakım onarım faaliyetlerine etkin bir şekilde başladık. Bu kapsamda son üç yıl içinde ilimize 680 derslik kazandırdık. 2 spor salonu, 200 kişilik iki pansiyon, 64 yeni okul binası ve öğretmenlerimiz için 42 daireli iki lojman binası yaparak eğitim kurumlarındaki paydaşlarımızın hizmetine sunduk.

Eğitim anlayışımızda her gencin benzersiz bir birey olduğu gerçeğini hiç bir zaman aklımızdan çıkarmıyoruz. Bu gerçekten yola çıkarak her bir öğrenciyi ayrı ayrı ele alıp her birinde bulunan potansiyeli geliştirmek için ayrı özen ve dikkati gösteriyoruz. Bu vesileyle öğrencilerimizin hem akademik alandaki başarılarını ve hem de TÜBİTAK ve Teknofest gibi ulusal yarışmalardaki başarılarını önemsiyoruz. Bu kolektif düşünme ve planlı çalışmanın meyvelerini kısa sürede aldık. Muş ilimiz bu anlamda son yıllarda büyük bir sıçrama göstermiştir. YKS ' de (Yüksek Öğretim Kurumları Sınavı) 78.inci sıradan, 51.inci sıraya yükselerek kısa bir zaman aralığında 27 sıra birden yükselme başarısı göstermiştir. Kitlesele olarak ortaya çıkan bu başarı bireysel anlamda da öne çıkmıştır. Nitekim 8.inci sınıf öğrencimiz Zehra ŞİMŞEK LGS ' de tüm soruları doğru cevaplayarak Türkiye birincisi olarak hepimizi sevince boğmuştur. Mevlana İmam Hatip Ortaokulumuz 2023 Teknofest Yarışmalarında 'Akıllı Yelek' projesiyle Türkiye Birincisi olarak ilimizi gururlandırmışlardır. TÜBİTAK 2204-B Ortaokullar Arası Proje Yarışması Ankara Finallerinde Konukbekler ortaokulu Fizik alanında Türkiye üçüncüsü olurken, Mevlana İmam Hatip Ortaokulumuz ise Teknoloji Tasarım alanında Türkiye üçüncüsü olarak başarıların tesadüf olmadığını, uzun soluklu bir planlama ve etkin bir çalışmanın ürünü olduğunu ispat etmiştir.

Ufuk açan, değer katan, fark yaratan her türlü eğitim faaliyetine destek olma-

yı ödev kabul ediyoruz. Bu amaçla; Destekleme ve Yetiştirme Kurslarına büyük önem veriyoruz. Okullarımızda açtığımız bu kurslarda her yıl 12 bin öğrenci eğitim almaktadır.

Eğitimde fırsat eşitliği uygulamaları kapsamında, dengeli ve sağlıklı beslenmenin hem insan sağlığı, hem de etkin öğrenim süreçleri içindeki önemini bildiğimiz için pansiyonda kalmayan ancak taşıma kapsamında olan 18.500 öğrencimize ücretsiz yemek veriyoruz.

Bildiğiniz üzere Cumhuriyetimizin 100.cü Yılı onuruna gerçekleştirilen ve ismi Cumhurbaşkanımız tarafından açıklanan Alper GEZERAVCI; Türkiye'nin insanlık ilk uzay görevinde 13 farklı deneyi gerçekleştirmiştir. Alper GEZERAVCI'nın Uluslararası Uzay İstasyonunda (ISS) çeşitli alanlarda gerçekleştirdiği 13 deneyden biri olan PRANET deneyi Milli Eğitim Bakanlığında seçilen tek deneydir. Bu tek deneyin Muş Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Muş Bilim ve Sanat Merkezi'nden seçilen PRANET deneyi olması ilimizde herkeste büyük bir sevince sebep olmuştur. PRANET deneyi ile çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde yaygın olarak kullanılan, haricen kullanılmasında da herhangi bir yan etki bulunmayan propolis maddesinin mikro yer çekimi ortamındaki bakteriler üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 19 Ocak 2024 tarihinde Türk astronotumuzu taşıyan dragon uzay aracı ABD'nin Kennedy Uzay Merkezinden fırlatılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığında bağlı kurumlardan tek deneyin Muş'ta olan bir okuldan çıkması ilimiz adına çok büyük bir başarı olarak kayda geçmiştir.

“Ufuk açan, değer katan, fark yaratan her türlü eğitim faaliyetine destek olmayı ödev kabul ediyoruz.

Bu amaçla; Destekleme ve Yetiştirme Kurslarına büyük önem veriyoruz. Okullarımızda açtığımız bu kurslarda her yıl 12 bin öğrenci eğitim almaktadır.”

Tüm bu olumlu gelişmelerin yanında azmimizden kararlılığımızdan asla ödün vermeden kadim kentimiz Muş' a hizmet etmeye, üretmeye ve Muş'u geleceğin parlayan yıldızı yapma yolunda yorulmadan çalışmaya devam edeceğiz.

Ben, bu vesileyle, meslektaşlarıma, yönetici arkadaşlarıma, Muş eğitimine gönül veren tüm paydaşlarımıza, başarıları ile bizleri mutlu eden öğrencilerimize, bu dergi vasıtası ile ilimizin eğitimdeki geldiği son noktayı anlatma fırsatı veren Muş Vakfı'nın değerli yöneticilerine ve dergide emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Sağlık, mutluluk ve esenlikler diliyorum.

YEM BİTKİLERİNİN MUŞ İLİ EKONOMİSİNE VE KALKINMASINA ETKİSİ

Yaşar Karadağ⁰¹

Yasir Tufan⁰²

Ayşe Nida Kurt⁰³

Mahir Özkurt⁰⁴

01 Prof. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Bitkisel Üretim ve Teknolojileri Bölümü, Muş, Türkiye., Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-0523-9470>, y.karadag@alparslan.edu.tr.

02 Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Bitkisel Üretim ve Teknolojileri Bölümü, Muş, Türkiye., Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-0897-9466>, y.tufan@alparsla.edu.tr.

03 Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Bitkisel Üretim ve Teknolojileri Bölümü, Muş, Türkiye., Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-7752-5663>, a.n.kayaalp@alparslan.edu.tr.

04 Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Bitkisel Üretim ve Teknolojileri Bölümü, Muş, Türkiye., Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-0058-3026>, m.ozkurt@alparslan.edu.tr.

GİRİŞ

Tarımın önemi, arazi ve insan gücü gibi iki temel üretim kaynağını kullanarak gerçekleştirdiği üretimden gelmektedir. Bu iki unsurla ye-tiştiriciliğe başlayan üretici, önceden sadece kendi ihtiyacını karşılarken artan üretimle birlikte başkalarının da ihtiyaçlarını karşılar duruma gelmiştir. Bu üre-timden elde ettiği geliri de üretimi kolaylaştıracak sermaye mallarına çevirerek üretimin çeşitliliğini ve miktarını artırarak tarımın etki alanını genişletmiştir (Dernek, 2006). Bir toplumda insanların beslenmesini sağlamak ulusların huzu-ru, güveni ve istikbali için en temel unsurlardandır. Tarım sektörü toplumun bes-

“Günümüz dünyasının gün geçtikçe artan temel problemi yeterli ve dengeli beslenmedir. Günümüz dünyasının gün geçtikçe artan temel problemi yeterli ve dengeli beslenmedir. Ekonomik gelişmeyle birlikte, beslenme kalitesi önem arz etmektedir. Beslenme alışkanlıkları; kültür, çevre şartları ve ekonomik gelire göre değişmekte olup alt gelir grubuna sahip insanlar daha çok bitkisel ürünlerle beslenirken üst gelir grubu daha çok hayvansal ürünlerle beslenmektedir.”

lenme ihtiyacını üstlenmektedir. Bitki-sel ve hayvansal üretim beslenmenin temelini oluşturmakta bu da ancak bir tarım işletmesinde bütünlük içinde ele alınan bitkisel ve hayvansal üretimden elde edilmektedir. Bu sebeple büyük bir kısmı gıda ürünü olan tarımsal üre-tim, geçmişte günümüzde ve gelecekte vazgeçilmez bir alan olmaya devam edecektir (Dernek, 2006). Günümüz dünyasının gün geçtikçe artan temel problemi yeterli ve dengeli beslenme-dir. Ekonomik gelişmeyle birlikte, bes-lenme kalitesi önem arz etmektedir. Beslenme alışkanlıkları; kültür, çevre şartları ve ekonomik gelire göre değiş-mekte olup alt gelir grubuna sahip in-sanlar daha çok bitkisel ürünlerle bes-

lenirken üst gelir grubu daha çok hayvansal ürünlerle beslenmektedir. İnsanların sürdürülebilir bir biçimde yeterli ve dengeli beslenebilmesi tarım politikalarının temel amacıdır. Bu amacı gerçekleştirebilmek önce hayvansal üretimin ve söz konusu hayvanların beslenebilmeleri için de yem bitkilerinin üretiminde sürdürülebilir bir artışa bağlıdır (Aksoy ve ark., 2023).

Üretim maliyetleri düşük olan yem bitkileri hayvanların ihtiyaç duyduğu mineral ve vitaminleri içermesi, hayvanların üreme performanslarını artırması ve hayvansal ürünlerin kalitesini artırması bakımından çok önemlidir (Yolcu ve Tan, 2008). Tarımsal faaliyetler göz önüne alındığında yem bitkileri tarımı, hayvansal üretimin en büyük destekçisi konumundadır. Hiç kuşkusuz bir işletmenin maliyetlerinin %70-80'ini yem giderlerinin oluşturduğu bilinen bir gerçektir (Kuşvuran ve ark., 2011; Alçıçek ve ark., 2010; Turan ve ark., 2015; Bıçakcı ve Açıkbaş, 2018). Dahası yem bitkileri tarımı, düşük maliyet ile yüksek miktarda yem elde etmenin bir yoludur.

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi verilerine dayanarak Muş ilinde yem bitkilerinin önemi ve MUŞ iline ekonomik anlamda katkısının değerlendirmeye alınması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda konu ile ilgili güncel veriler sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

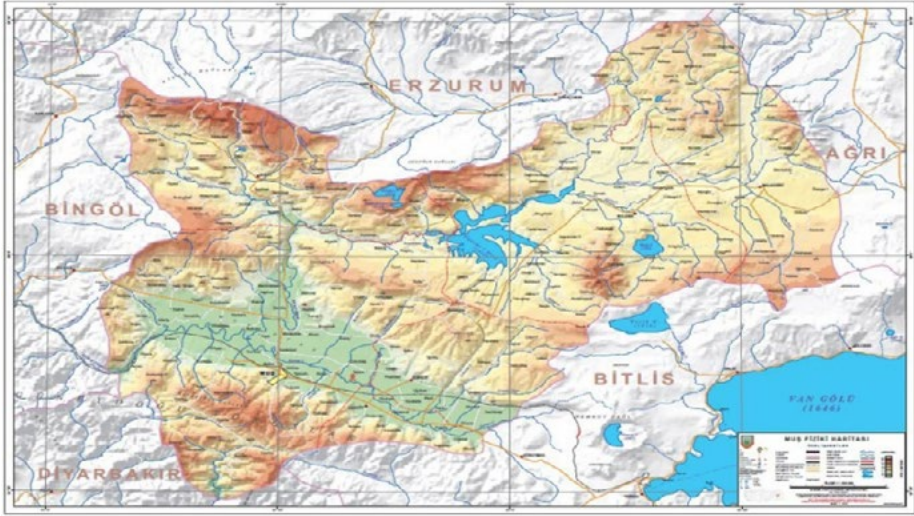
1. YEM BİTKİLERİNİN ÖNEMİ

Yem bitkileri en ucuz besin kaynağı olmalarının yanı sıra hayvanların mide mikroflorası için gerekli besinleri içermesi, ihtiva ettikleri vitamin ve mineraler ile hayvanların verim ve üreme performansını etkilemektedir. Yem bitkileri; kaba yem olmaları dışında toprağı yerinde tutarak erozyonu önlemesi, özellikle baklagil yem bitkilerinin köklerinde bulunan nodüller sayesinde havanın serbest azotunu toprağı kazandırması, ekim nöbeti sistemlerinde kendinden sonra gelen ürünün verimini artırması, toprağı bıraktıkları toprak üstü ve toprak altı ak-samları ile toprağı organik madde yapısını artırması gibi birçok faydalı yönleri vardır (Gençkan, 1983).

2. MUŞ İLİ ARAZİ VARLIĞI

Yüz ölçümü yaklaşık 8.116 km² olan Muş ili, Doğı Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktadır.

Resim 1. Muş Fiziki İl Haritası

Kaynak: <https://www.harita.gov.tr/urun/mus-fiziki-il-haritasi/352>

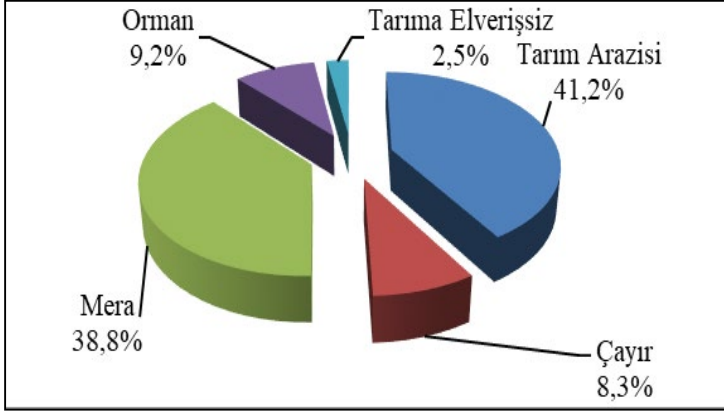
Muş ilinde 2023 yılı itibariyle 866.833 ha olan toplam arazi varlığının %41.2'sini (357.342 ha) tarım arazileri, %40.5'ini (351.176 ha) meralar, %6.6'sını (56.985 ha) çayırlar, %9.2'sini (79.999 ha) ormanlar, %2.5'ini (21.331 ha) tarıma uygun olmayan araziler ve yerleşim alanları oluşturmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Muş İli Arazi Miktarı ve Dağılımı

Arazi Çeşidi	Miktar (ha)	Toplam Arazi İçerisindeki Dağılımı (%)
Tarım Arazisi	357.342	41,2
Çayır	56.985	6,6
Mera	351.176	40,5
Orman	79.999	9,2
Tarıma Elverişsiz	21.331	2,5
Toplam	866.833	100

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK 2022b), TÜİK (2022d)

Şekil 2. Muş İli Arazi Dağılımları

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi (2023)

Muş ili; Türkiye'nin doğusunda yer almakta, 408.728 nüfusuyla sosyo-ekonomik bakımdan ülkemizin geri kalmış şehirlerinden birisidir. Kent hayvancılık açısından yüksek bir potansiyele sahip olmasına karşın yeterli performansı göstermemektedir. Sosyo-ekonomik açıdan sıralamalarda 79. Sırada yer almaktadır (Acar ve ark., 2019). Kişi başına gayri safi hasılası bakımından da Türkiye ortalamasının (8.598 \$) oldukça altında olan 4.074 \$ değere sahiptir (TÜİK, 2022a).

Muş, sanayileşme bakımından da son sıralarda yer almaktadır (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2016). Ekonomik olarak geri olmasının ilde tarımsal mekanizasyonun yeterli olmaması, orta ve büyük ölçekli devlet yatırımlarının geçmişte yapılmaması, sermaye birikiminin yetersiz olması, nitelikli girişimci sayısının yetersizliği, nitelikli nüfus ve var olan sermayenin gelişmiş batı illerine göç etmesi, yetişmiş kalifiye eleman eksikliği, iklim şartlarının zorluğu, yeraltı kaynaklarının yeterince ortaya çıkarılmayıp doksanlı yıllardan itibaren süregelen terör sorunu gibi birçok nedeni bulunmaktadır.

Muş ilinin 408.809 kişi olan nüfusunun %53,74'ü kırsal alanda yaşamaktadır. Muş il nüfusunun büyük bir kısmının kırsalda yaşaması ve ürettikleri doğal tarımsal ürünlerini doğal gıda olarak pazarlama imkânı bulamamaları sebebiyle ilde ekonomik refah seviyesi düşüktür (Arslan, 2018).

Genel olarak meraya dayalı hayvancılığın yapıldığı Muş'ta, meraların yıllardır devam eden amenajman ilkelerine uyulmayan kullanımları nedeniyle verimliliklerini kaybet-

meleri yem bitkilerine olan ihtiyacı artırmaktadır. Yem bitkileri tarımı, ülkelerin ulusal ekonomilerini etkileme bakımından hayati nitelik taşımaktadır. Yem bitkileri tarımına yer vermeyen bir tarım işletmesi sürdürülebilir olamamaktadır. Erozyon kontrolü, toprak ve su koruma önlemlerinde yem bitkileri yetiştiriciliği çok önemlidir. Ülkelerin ulusal ekonomilerinde hayati bir önem taşıyan yem bitkileri tarımı, tarımsal yapının adeta belkemiğini teşkil ederek gerek bitkisel ve gerekse hayvansal üretim bakımından, tarımın bütün kolları arasında denge kurma rolü oynamaktadır (Gençkan, 1983). Tarımsal açıdan gelişmiş olan ülkelerde tarla arazilerinde yem bitkilerine ayrılan kısım %20-50 arasında iken (Acar, 2017), ülkemizde bu oran ancak %13.6 dır (TÜİK, 2022b). Muş ilinde de %25 olan bu yem bitkileri ekim alanları ülke ortalamasından yüksektir (TÜİK, 2022b).

Tablo 2. Muş İli Yem Bitkileri Üretim Alanı, Miktarı ve Verimleri

Yem Bitkileri Çeşidi	Ekim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)	Verim (kg/da)
Macar Fiğ	68.1	170	250
Fiğ (Diğer)	2.887	36.631	1.269
Yonca	48.106	994.811	2.068
Korunga	3.849	50.716	1.317
Sorgum	-	-	-
Silajlık Mısır	2.310	126.365	5.469
Yem Bezelyesi	68.0	476	700

Kaynak: TÜİK (2022b), TÜİK (2022d)

Muş ilinin yem bitkisi üretim durumları Tablo 2 de gösterilmiştir. Muş ilinde toplam yem bitkisi ekim alanı 57.288 ha, toplam yeşil ot üretimleri ise 1.209.169 tondur. Muş ilinde yonca, korunga silajlık mısır ve fiğdir yetiştirilen başlıca yem bitkileridir.

İlde en fazla yetiştirilen bitki, ilin yem bitkisi ekim alanlarının yaklaşık %84'ünü oluşturan, yoncadır. Yoncunun ekim alanlarının fazla olmasına karşılık ekim alanı, üretim miktarı ve verim bakımından azalış göstermektedir. Bu durumda yetiştiricilikte yapılan uygulamalar, kullanılan çeşit gibi faktörlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Muş ilinde yonca yetiştiriciliğinde sertifikalı tohumluk kullanılmaması yabancı ot (küsküt) istilasına neden olmakta verimi düşürmektedir. İlde yonca ekiminde uygulanan serpmeye ekim, hem fazla tohumluk kullanımına hem de çıkışta sorunlara yol açmaktadır. Yonca hasatlarının toprak seviyesinin hemen üstünden kök tacı zarar görecektir şekilde yapılması biçim son-

rası verime ve tesis sıklığına zarar veren bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkurt ve ark., 2023). Ayrıca biçimler zamanında yapılmamaktadır.

Korunga ise 3.849 ha alan ekim alanına sahip olup, üretim miktarı ve verim ise sırasıyla 50.716 ton ve 1.317 kg/da 'dır. Korunganın çok fazla yaygınlaşmamasının temel nedeni kök kurtları korunga tarlalarında erken dönemde seyrelmeye neden olduğu için çiftçiler daha az tercih etmektedir.

İlde 2.310 ha alanda silajlık mısır ekimi yapılmakta üretim miktarı ve verim sırasıyla 126.365 ton, 5.496 kg/da olmaktadır. Silajlık mısır ilde benimsenerek üretim deseninde yer almaktadır (Tablo 3). Bunun sebebi olarak ekolojiye uygun, yüksek verimli, sertifikalı çeşitler ve iklim koşulları söylenebilir.

Tablo 3. Muş İli Yetiştirilen Ürün Çeşidi Miktarı ve Türkiye Sıralaması

Ürün Çeşidi	Üretim Miktarı (Ton)	Sıralama (TÜİK, 2022)
Buğday	344.940 Türkiye Üretiminin % 2,16'sı	Türkiye'de 15. Bölgede 1.
Yonca	994.811 Türkiye Üretiminin % 5,22'si	Türkiye'de 6. Bölgede 3.
Arpa	81.916 Türkiye Üretiminin % 1,01'i	Türkiye'de 30. Bölgede 5.
Şeker Pancarı	420.563 Türkiye Üretiminin % 2,21'i	Türkiye'de 11. Bölgede 1.
Korunga	50.716 Türkiye Üretiminin % 2,84'i	Türkiye'de 8. Bölgede 5.
Silajlık Mısır	126.365 Türkiye Üretiminin % 0,44'ü	Türkiye'de 48. Bölgede 3.

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi (2023)

Resim 2. Kaliteli Kaba Yem Görüntüsü

Kaynak: Yasir Tufan (2. yazar) tarafından oluşturulmuştur.

Macar fiğ ile yem bezelyesinin istatistiklerde 2022 yılından önce yetiştirilmediği görülmektedir. Yem bezelyesinden 6.8 bin ha alanda, 476 ton üretim ve 700 kg/da verim elde edilmiştir. Macar fiğ de 68.1 ha alanda, 170 ton üretim ve 250 kg/da verim elde edilmiştir. Yonca ve korunganın dışında ilde sert geçen kış ayları soğuğa dayanıklı Macar fiği ön plana çıkarmaktadır (Resim 2). Fiğler ve yem bezelyesi gibi tek yıllık baklagil yem bitkilerinin gelecek için önemli olduğu vadettiği ve üretim desenlerinde daha fazla yer alması gerektiği söylenebilir.

3. MUŞ İLİNDE EKONOMİK FAALİYETLER

Muş ilinde yaşayan insanların büyük çoğunluğu geçimlerini bitkisel ve hayvansal üretimden karşılamaktadırlar. Ancak bölgede tarımsal faaliyetleri yöre insanların geleneksel üretim faaliyetlerini devam ettirmesi şeklinde yapılmaktadır. Bitkisel ve hayvansal üretimde asıl amaç sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamak noktasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bitkisel ve hayvansal üretimin her aşamasında modern bir biçimde üretim yapıldığını söylemek mümkün değildir (Şahin ve ark., 2021). Bu nedenle Bitkisel ve hayvansal üretim sektöründe üretimin her aşamasında belirli kalite standartlarının bulunması ve bu çerçevede devletin söz konusu piyasada düzenleyici rol oynaması gerekmektedir. Muş İli tarımsal işletmeler ve kırsal nüfus oranı Şekil 2. de verilmiştir.

Şekil 2. Muş İli Tarımsal İşletmeler ve Kırsal Nüfus Oranı

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi (2023)

Şekil 2 incelendiğinde Muş ilinde bitkisel üretim alanında 18.236 işletme, küçükbaş hayvancılık alanında 6.613 işletme, büyükbaş hayvancılık alanında 18.265 işletme, arıcılık alanında 322 işletme, kanatlı hayvan alanında 2 işletme, gıda işleme alanında 322 işletme yer almaktadır. Türkiye ve Muş'un tarımsal üretim değerleri Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Türkiye ve Muş'un Tarımsal Üretim Değerleri

Gösterge	Tutar (1000 TL)	Ülke' deki Payı (%)	Ülke Sıralaması
Bitkisel üretim değeri	2.100.000	1,07	64
Canlı hayvanlar değeri	2.961.225	1,79	17
Hayvansal Üretim Değeri (1000 TL)	696.600	0,74	26
Toplam	5.757.225	0,93	40

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi (2023)

Tablo 4 incelendiğinde bitkisel üretim değeri bakımından Muş ili Türkiye'nin yaklaşık %2.8'ini oluşturmaktadır. Canlı hayvanların değeri ise ülke genelinin %1.59'una tekabül etmektedir.

4. MUŞ İLİ HAYVAN VARLIĞI

Muş ili büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı bakımından Türkiye'nin önemli illerinden biridir. Manda varlığı bakımından 6. sırada yer almaktadır (TÜİK, 2022a). Canlı hayvanların ve hayvansal ürünlerin değeri açısından ise 16. sırada yer almaktadır (TÜİK, 2022c). İlin et üretimine bakıldığında küçükbaş hayvanların %35,4'lük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir (TÜİK, 2022b). Muş ilinde meralardan yararlanan büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları Tablo 5' de verilmiştir.

Tablo 5. Muş İli Büyükbaş ve Küçükbaş Sayıları (Baş)

Cins	Tür	2021	
Büyükbaş	Manda	7.591	
	Sığır	Kültür	83.980
		Melez	186.557
		Yerli	57.670
		Toplam	328.207
Büyükbaş hayvanlar toplam		335.798	
Küçükbaş	Koyun	1.004.275	
	Kечи	245.657	
	Küçükbaş hayvanlar toplam	1.250.000	

Kaynak: TÜİK (2022a)

Şekil 3. Muş ili hayvan varlığı

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi (2023)

Muş ilinde 301.000 baş büyükbaş, 1.250.000 baş küçükbaş, 3.279 baş tek tırnaklı, 116.700 adet kanatlı hayvan, 230.073 adet tavuk, 59.219 adet arı kolonisi mevcuttur (Şekil 3). Muş ilinde büyükbaş işletme sayılarının büyüklüklerine göre dağılımı Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Muş İlinde Büyükbaş İşletme Sayılarının Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Hayvan Sayısı (Baş)	İşletme Sayısı	%
1-5	4.838	26.49
6-10	3.677	20.13
11-20	4.398	24.08
21-30	2.206	12.08
31-40	1.228	6.72
41-50	715	3.91
51-100	991	5.43
101-200	187	1.02
201-500	25	0.14
500+	0	0
Toplam	18.265	100

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi (2023)

Tablo 6 incelendiğinde Muş ilinde büyükbaş hayvan işletmelerinin çoğunluğu 1-30 baş hayvana sahiptir. Muş ili hayvan cinslerinin Türkiye sıralaması Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Muş İli Hayvan Cinslerinin Türkiye Sıralaması

Ördek varlığı	4. (Türkiye üretiminin %4,30) 539.897 (TR)/23.268 (Muş)
Kaz varlığı	3. (Türkiye üretiminin %6,93) 1.477.569 (TR)/102.458 (Muş)
Manda varlığı	6. (Türkiye üretiminin %4,09) 185.574 (TR)/ 7.591 (Muş)
Küçükbaş hayvan varlığı	15. (Türkiye üretiminin %2,17) 57.519.204 (TR)/ 1.250.000 (Muş)
Hindi varlığı	10. (Türkiye üretiminin %0,13) 47.037.097 (TR)/64.234 (Muş)
Büyük baş hayvan varlığı	15. (Türkiye üretiminin %1,86) 18.036.117 (TR)/ 335.798 (Muş)

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi (2023)

Tablo 7 incelendiğinde, Muş ili kaz, ördek, manda ve hindi varlığı açısından Türkiye’de ilk sıralarda yer almaktadır. Muş ilinde küçükbaş işletme sayılarının büyüklüklerine göre dağılımı Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Muş İlinde Küçükbaş İşletme Sayılarının Büyüklüklerine Göre Dağılımı

İşletme Büyüklüğü (Baş)	İşletme Sayısı (Adet)	İşletme Dağılım (%)
1-100	2.782	42,1
101-500	3.159	47,8
500+	671	10,1
Toplam	6.612	100

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi, 2023

Tablo 8 incelendiğinde Muş ilinde 2021 yılında küçükbaş hayvan varlığı 1.250.000 baş olup, Bakanlık verilerine göre 6.613 işletme kaydı bulunmaktadır. 100 baş altındaki işletmeler küçük, 500 baş üstü hayvan sayısına sahip işletmeler büyük olarak değerlendirilmiştir. Bu hesaplama göre büyük işletmeler %10,1, orta işletmeler %47,8, büyük işletmeler 47,8 orana sahiptir (Oral ve ark., 2023). Muş ili hayvansal üretim değerleri ve Muş ilinde üretilen hayvansal ürünlerin gayri safi üretim değerleri Şekil 4 ve Tablo 9 da verilmiştir.

Şekil 4. Muş İli Hayvansal Üretim Değerler

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi (2023)

Muş ilinde insanlar açısından son derece önemli olan kırmızı et, çiğ süt, yumurta, bal, yapağı hayvansal kökenli ürünler üretilmektedir (Şekil 4; Tablo 9).

Tablo 9. Muş İlinde Üretilen Hayvansal Ürünlerin Gayri Safi Üretim Değerleri

Ürünler		Fiyat (TL)	Yıllık Hayvansal Üretim Miktarı (ton)	Gayrisafi Üretim Değeri (TL)
Süt (Ton)	İnek	15.000	331.288	4.969.320.000
	Manda	30.000	3.706	111.180.000
	Koyun-Keçi	20.000	59.006	1.180.120.000
	Toplam (Ton)		394.000	6.260.620.000
Et (Ton)	Koyun	220.000	4.904	1.078.880.000
	Keçi	220.000	1.115	245.300.000
	Siğir	300.000	10.971	3.291.300.000
	Toplam (Ton)		16.990	4.615.480.000
Canlı Hayvan (Adet)	Küçük Baş	5.000	1.201.000	6.005.000.000
	Büyük Baş	50.000	301.000	15.050.000.000
Bal (Kg)		150	446.500	66.975.000
Yumurta (X1000 Adet)		3.000	450.000	1.350.000.000
Yapağı (Ton)		10.000	1.718	17.180.000
	Toplam			22.489.155.000
Toplam				33.365.255.000

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi (2023)

Tablo 10. Gayrisafi Üretim Değerlerine Göre Bitkisel Ürünler

Ürün Cinsi	Ekim Alanı (ha)	Fiyat (kg)	Üretim (ton)	Gayrisafi Üretim Değeri (TL)
Buğday	140.262	8	700.000	5.600.000.000
Yonca (Yeşil Ot)	46.590	0,75	1.041.357	781.017.750
Arpa	34.897	7	175.000	1.225.000.000
Şekerpancarı	12.163	2	699.952	1.399.904.000
Çayır	30.407	0,75	154.792	116.094.000
Korunga (Yeşil Ot)	4.357	0,75	60.547	40.661.250
Fiğ (Yeşil Ot)	3.231	0,75	42.744	32.203.500
Mısır-slaj (1.+2. Ekiliş)	3.266	1,5	178.954	268.431.000
Yağlık Ayçiçeği	2.658	25	5.741	149.475.000
Karpuz	1.700	7,5	159.492	1.196.190.000
Domates (Sofralık)	1.226	10	38.418	384.180.000
Lahana	261	10	16.958	169.580.000
Kavun	600	12	19.430	233.160.000
Üzüm	400	30	3.529	105.870.000
Elma	308	15	1.800	27.000.000
Ceviz	360	75	821	61.575.000
Kiraz	95	25	149	3.725.000
Diğer	39.350	10	196.750	1.967.500.000
Toplam				13.761.566.500

Kaynak: Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi (2023)

Muş ili gayrisafi üretim değerlerine göre bitkisel ürünler Tablo 10'da verilmiştir. Tablo 10 incelendiğinde Muş ilinin bitkisel üretim gayri safi üretim değeri toplam 13.761.566.500 TL'dir. Ürün cinsi olarak buğday, karpuz, arpa, şekerpancarı üretim değeri açısından ilk sıralarda yer almaktadır.

SONUÇ

Tarım sektörü insan beslenmesi ve gıda güvenliği, gayri safi milli gelir ve istihdam açılarından büyük önem arz etmektedir. Hayvansal ve bitkisel gıda sanayine hammadde temini ve ekonomik kalkınmaya katkısı büyüktür. Tarım, kırsal alanda ki işsizliğin azaltılmasında, kırsaldan kente göçü ve bu göçün getireceği sosyo-ekonomik sorunların azaltılmasında ve önleminde sosyal ve ekonomik

işlevlere sahiptir. Hayvancılıkla uğraşan işletmelerin, hayvan beslemede kullanacakları kaba yemleri kendi işletmelerinde üretmeleri, kârlı bir yetiştiricilik için esastır. Kaba yemin ucuz ve nitelikli daha pahalı olan yoğun yemlerin kullanımını azaltmakta ve işletmelerde ekonomik kazanç sağlamaktadır.

Muş ilinde 408.161 ha alanda çayır-mera alanı bulunmakta ve ilde çayır-meralar toplam arazi varlığının %47.1'ini oluşturmaktadır. İlde 193,252 ha alanda yem bitkisi yetiştiriciliği yapılmakta ve 1.854.523 ton üretim yapılmaktadır. Bu üretim miktarı hayvansal üretim göz önüne alındığında yetersiz kalmaktadır. Kaba yem yetersizliği hayvansal ürünlerin fiyatlarının artmasına ve ulaşılabilirliğinin azalmasına neden olmaktadır. Muş ilinde yaşayan insanların büyük çoğunluğu geçimlerini bitkisel ve hayvansal üretimden karşılamaktadırlar. Ancak bölgede tarımsal faaliyetler, yöre insanlarının geleneksel üretim faaliyetlerini devam ettirmesi şeklinde yapılmaktadır. Bitkisel ve hayvansal üretimde asıl amaç sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamak noktasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bitkisel ve hayvansal üretimin her aşamasında modern bir biçimde üretim yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu sorunun çözümü için çayır mera alanlarının ıslah ve amenajman kurallarına uygun şekilde kullanılması gerekmektedir. Devlet politikası olarak yem bitkileri üretimleri desteklenerek üretim artırılabilir. Yem bitkileri üretimi ile hayvansal gıda fiyatları düşebilecek üreticilerin refah seviyesi artabilecektir.

KAYNAK

- Acar, S., Kazancık, L. B., Meydan, M.C. ve Işık, M. (2019). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması SEGE-2017. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Ankara, 91 s.
- Acar, Z. (2017, Ocak10-11). *Kaba yem üretimi ve sorunları*. Türkiye'nin Hayvansal Üretimi (Mevcut Durum ve Gelecek) Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Aksoy, Y., Şekeroğlu, A., Duman, M. and Çoban, Önder B. (2023). A study on the determination of some reproductive traits of ewes and the growth performance of lambs akkaraman raised under farm conditions in the province of Niğde. *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, 11(6), 1168-1175.
- Arslan, Ö. (2018). Muş ili özelinde doğal tarım ve hayvancılığa dayalı sürdürülebilir bir ekonomik gelişim. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 75-90.
- Alçıçek, A., Kılıç, A., Ayhan, V. ve Özdoğan, M. (2010, Ocak 11-15). *Türkiye'de kaba yem üretimi ve sorunları*. Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, Ankara, Türkiye.

- Bıçakçı, E. Ve Açıkbaz, S. (2018). Bitlis ilindeki kaba yem üretim potansiyelinin hayvan varlığına göre yeterliliğinin belirlenmesi. *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 7(1), 180-185.
- Dernek, Z. (2006). Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- Gençkan, M.S. (1983). Yem Bitkileri Tarımı, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Kuşvuran, A., Nazlı, R.İ. ve Tansı, V. (2011). Türkiye’de ve Batı Karadeniz Bölgesi’nde çayır-mera alanları, hayvan varlığı ve yem bitkileri tarımının bugünkü durumu. *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 21-32.
- Muş İli Tarım ve Orman Müdürlüğü Brifingi Sunusu, (2023), Muş/Merkez. <https://mus.tarimorman.gov.tr>.
- Muş Valiliği, (2021). <http://www.mus.gov.tr>.
- Oral, H. H. and Yıldız, F. (2023). Changes and sustainability of small ruminant breeding in muş province in the last 30 years. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 11(3), 532-545.
- Özkurt, M., Karadağ, Y. ve Tufan, Y. (2023). Karadağ, Y ve Yaşar, M (Ed.), Yonca yetiştiriciliği ve tarımı, (s.2-36). İksad Yayınevi.
- Şahin, O., Kurt, Ö. ve Çoban, Ö.B. (2021). İnek sütü üretimi ve pazarlama olanakları açısından muş ovasındaki sığırcılık işletmelerinin mevcut potansiyelinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi*, 7(1), 164-179.
- Sanayi Genel Müdürlüğü (2016). Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu. s:1029-1043.
- Turan, N., Özyazıcı, M.A. ve Yalçın Tantekin, G. (2015). Siirt ilinde çayır mera alanlarından ve yem bitkilerinden elde edilen kaba yem üretim potansiyeli. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 2, (69-75).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022a). Hayvancılık İstatistikleri Veritabanı. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr> [Erişim: 07.06.2023]
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022b). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları Veritabanı. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> [Erişim: 07.06.2023]
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022c). Tarımsal Ürün Fiyatları ve Üretim Değerleri Veritabanı. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=110&locale=tr> [Erişim: 05.06.2022]
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022d.) Bitkisel Üretim İstatistikleri Veritabanı. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> [Erişim: 07.06.2023].
- Tufan, Y. Kişisel Fotoğraf Albümü.
- Yolcu, H. ve Tan, M. (2008). Ülkemiz yem bitkileri tarımına genel bir bakış. *Ankara Üni. Zira. Fak. Tarım Bilimleri Dergisi*, 14 (3), 303-312.

BİLİM, HAKİKAT VE TOPLUM

Prof. Dr. Alpaslan AÇIKGENÇ

TÜBA Şeref Üyesi

İbn Haldun Üniversitesi

Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Bilim nedir?" sorusu yüzyıllardır bilim adamlarını ve özellikle de filozofları meşgul etmiştir. Uzun tecrübeler ve bilgi birikimleri sonunda bilime "düzenli bilgi kümesi" denilebileceği sonucuna varılmıştır. Bilim, umumiyetle bu kısa betimlemeye eklenebilecek bir takım belirlemelerle tanımlanmaktadır. Ancak bu belirlemeler belli bakış açılarından yapıldığı için bunlar üzerinde henüz tam bir uzlaşma gerçekleşmemiştir. Buna rağmen her bilimin tanımlanarak sınırlandırılmış belli bir konusunun olduğu ve bu konunun her bilime ve/veya her bilim geleneğine has bir yöntemle incelendiğini büyük bir çoğunluk kabul etmektedir. Bunun ötesinde incelenen konu hakkında ileri sürülen görüşlerin, "kuram (teori)" veya İslam bilim geleneğinin tabiriyle "nazariye" olarak her bilim,

Bilim adamı bilimsel faaliyetlerde dogmatik olamaz derken kendi özel yaşantısında da dogmatik olamaz diyemeyiz. Buna en iyi örnek günümüzdeki başörtüsü veya kılık kıyafet tartışmalarıdır. Üzülerek belirtmeliyiz ki bilim tarihinde hiçbir zaman bilim adamının (veya kadınının) "ne giydiği" bilimsellik ile ilişkilendirilmediği halde günümüzde bazı bilim adamları kılık kıyafetle bilim yapma arasında ilişki kurup bunu geçerli bir dogma olarak savunabilmektedirler.

limin, yani "düzenli bilgi kümesinin" en önemli temel yapısını oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu nazariyelerin bir kısmının bilimsel ilerlemeler kaydedildikçe zamanla yanlış olduğu ispatlanırsa bunlar terkedilir ve yenilerinin oluşturulduğu görülür. Ancak, doğruluğu ispatlanan nazariyeler sayesinde bilimsel keşifler oluşmakta ve o bilimde bir bilgi birikimi meydana gelmektedir. Böylece bu bilgi birikimi zamanla o bilimin temel yapısı içerisinde artık incelenmeye gerek kalmayan genel bir bilgi olarak her kesime mal edilmiş olur. Bu açıdan bakıldığında öncelikle bilimin temelde "kuramsal" olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü her bilimin düzenli bilgi kümesini oluşturan asıl önemli bilgi birikimi "kuramlar"dır.

Yani denebilir ki, bilimler aslında tamamen *kuramsal* bilgilerden ibarettir. Diğer bir deyişle bir bilim temelde sadece teorilerden oluşmaktadır. İspatlanmış teoriler o bilimde artık incelenmez ve konusun dışına itilir. Ancak yeni bilim insanları yetiştirmekte onlara o bilimi daha iyi öğretebilmek için bu teoriler öğretilir ve geçilir. Kuramsal veya nazari olan bilgi doğru da olabilir yanlış da. “Bilim dogmatik olamaz” derken kastedilen de budur. Çünkü kuramsal bilgiye olan yaklaşımda her zaman bir “acaba” sorusu zihni meşgul eder. Hâlbuki “dogma” soruşturulamaz ve “acaba” diye bir tereddüte yer vermeden doğru olarak kabullenilir. Bu yüzden bilim adamı bilimsel faaliyetlerinde dogmatik olamaz. Çünkü dogmatik yaklaşım bir bilginin yanlış olma ihtimalini *var bile* saymadığı için kuramlar dogmalar olarak algılanabilir ki, bu da bilimsel bilginin donuklaşmasına yol açar.

Ancak bu husus yanlış anlaşılmalıdır: Bilim adamı bilimsel faaliyetlerde dogmatik olamaz derken kendi özel yaşantısında da dogmatik olamaz diyemeyiz. Buna en iyi örnek günümüzdeki başörtüsü veya kılık kıyafet tartışmalarıdır. Üzülerek belirtmeliyiz ki bilim tarihinde hiçbir zaman bilim adamının (veya kadınının) “ne giydiği” bilimsellik ile ilişkilendirilmediği halde günümüzde bazı bilim adamları kılık kıyafetle bilim yapma arasında ilişki kurup bunu geçerli bir dogma olarak savunabilmektedirler. Şahsen kulaklarımda duyduğum gayet üzücü bir ifadeyi örnek olarak verebilirim: “sarık cübbe giyen biri bilim adamı olamaz”. Bu arada İbn Sina’nın tahminlere dayanılarak yapılan portrelerinde sarık cübbe giydiklerini unutuyorlar. Veya yine Cebir’i bulan ve modern matematiğin ondalık sistemlerle kurucusu olan Havarizmi ve optik bilimin kurucusu olan İbn’ül Heysem’i yine modern kimyanın kurucusu olan Cabir bn Hayyan’ı unutuyorlar. Bunların hiçbiri kılık kıyafete önem vermezdi ama kendi kültürlerine uyan kıyafet ne idiye öyle gayet temiz ve şık giyinirlerdi. Tamamen epistemolojik bir olgu olan bilimsel faaliyetler üniversitelerde türban giyme veya sakal bırakma gibi sosyal olgulara indirgenemez. Bir bilim adamı belli dinî inanışlara ve belli dogmalara sahip olabilir ve o doğrultuda davranır. Ancak bilim insanının bu dogmaları bilimsel buluşlara -ancak kuramlara değil- ters düşerse bu konuda inancını düzenleme sorunu o bilim adamına aittir. Bilim tarihinde bunun birçok örneğiyle karşılaşmaktayız.

Modern bilimin öncüsü sayılan Newton güneş sistemini çekim yasasına göre açıklarken böyle bir sistemin Hıristiyanlığın teslis (üçlü tanrı) inancına ters düşüğünü savunarak yeniden bir “teoloji” yazılması gerektiğini dile getirmiş ve bunu da bizzat kendi kaleme almıştır. Birçok din adamının da bilime önemli katkısı olduğunu bilim tarihinde görmekteyiz. (Bunun ayrıntılı bir açıklamasını görmek isteyenler şu önemli çalışmaya başvurabilirler: Richard S. Westfall, *Never At Rest*:

A Biography of Isaac Newton, Cambridge University Press; 5th edition, 1983) Peki, dinde gerçekten dogma var mı? Bunu sorgulayan araştırmacı bilim adamlarımız oldu mu? Maalesef kimliğini kaybetmiş sözde bilim adamları sadece Batı'da din üzerine yazılanları okudukları için İslam'ın mahiyetini araştırmadan beslendikleri tek taraflı kaynaklar açısından din hakkında konuşmaktalar. Hâlbuki bir bilim adamı nasıl dogmatik konuşamazsa dini de bu şekilde değerlendirmemelidir. Yani birçok dini inceledikten sonra ancak din hakkında hüküm verilebilir ki bu hüküm de nihayetinde sadece din hakkında "bir kuramdır." Bir bilim adamı Hıristiyanlığı inceleyerek bu din hakkında bazı şeyler ileri sürebilir. Ama ayrı bir din olan İslam hakkında aynı şeyleri söyleyemez. İslam'da olmayan birçok husus da diğer dinlerde olabilir. Gündemdeki tartışmalara ışık tutması için sadece bir iki hususa işaret etmek istiyorum. İslam'da dinin yerine geçebilecek veya dini temsil edebilecek bir sembol yoktur. Bunu bilmeden kalkıp belli bir kıyafet tarzını "sembol" diye dayatmaya çalışmak cahilce bir işdir. İslam'da dogma yoktur; bunun yerine "akide" denen inanç esasları vardır ki bunlar sorgulanabilir ve bu yüzden de dogma olamazlar. Mesela İslam'ın en temel inancı Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaktır; ama Kur'an bunu araştırıp düşünmemizi istemektedir (bu araştırmayı sorgulama olarak yorumlamaya çalışan din bilginleri de olmuştur) ki "yakîn" denen iman mertebesi elde edilebilsin. İslam'da belli bir bilimsel buluş, kuram veya "düzenli bilgi kümesi" inanca esas olarak alınmamıştır. Bu yüzden bilim ile dinin alanları "gayb" ve "şehadet" olarak birbirinden ayrılmıştır. Bunların konumu uzayda birbiriyle kesişmeyen ancak bakış açısının değişmesiyle üst üste geldikleri noktada çelişki hissi uyandıran iki doğru gibidir. Dikkatle incelendiğinde kesişmedikleri ve birbirleriyle çelişki oluşturmadıklarını görmek mümkündür. İslam'da kutsal diye bir şey de yoktur. Kutsal aslında bir semboldür; İslam'da sembol olmadığına göre kutsal da olamaz. "Kutsal" kelimesi sadece bir saygı ifadesi olarak kullanılır. Mesela "kutsal topraklar" dendiğinde herhangi bir kara parçasının kutsal olduğu anlaşılmalıdır. Belli mekânlara tarihi açıdan önem verildiğinden oralara saygının bir ifadesi olarak "kutsal" denilmektedir. Kutsalı dinin merkezine alan Hıristiyanlıkta din ile bilim arasında bir çelişki Ortaçağ'da yaşanmıştır. Aristoteles ve Batlamyus olarak bilinen Ptolemus tarafında ileri sürülen dünya eksensiz yıldız sistemi 12. yüzyıla gelindiğinde Kilisenin resmi dogması olarak kabul edilmişti. Ancak Galileo'ya kadar olan gelişmeler güneş merkezli bir evren anlayışını netice verdiği halde bilim adamları bu yeni bilimsel buluşu savunamıyordu. Çünkü bu yeni buluş doğru idiyse Kilisenin savunduğu evren anlayışı yanlış olacaktı ki bu da dinin de aynı zamanda yanlış olması gerektiği sonucuna götürüyordu. Feyerabend gibi bir filozof kilisenin Galileo'ya kar-

Ülkemizin bilimsellik dışı dogmatik ve ideolojik bu tür suçlayıcı tutumlardan kurtulması için bilim, hakikat ve bunların toplumsal yansımaları çok iyi tahlil etmemiz gerekmektedir..

Gerçekten “bilimsellik” bir zihniyet olduğu gibi “bilim dışılık” da bir zihniyettir. Aynı şekilde aşırılıklara kaçan ideolojik tavır da bir zihniyettir. Bizim irfan geleneğimizde ifade edildiği gibi “ne ekersen onu biçersin”.

“yöntemsizliği” savunurken Pozitivizmin önemli hatalarını ortaya koymuştur. Savunmasındaki birçok görüşleri doğrudur ancak “bilimin belli bir yöntemi yoktur” savı hatalıdır. Gerçekten bütün bilimler için geçerli tek bir evrensel yöntem yoktur ve bunu artık Feyerabend ispatlamıştır. Ancak, her bilimin kendine has ve hatta her bilim geleneğine has bilimlerde geliştirilmiş belli yöntemler vardır ve bu bizim bilimsel yapımız itibarıyla geçerlidir. Ancak yine Feyerabend’in haklı olduğu bir taraf, bir bilime has olan bir yöntemi bir bilim insanı geliştirdiyse ve çok güzel sonuçlar aldıysa yine de diyemez ki “benim metodum küllidir her bilim insanı bunu kullanmak zorundadır.” Böyle bir dayatma metodu bilimde savunulamaz. Kim bilir belki ileride daha etkin yöntemler bulunup geliştirilebilir.

Şimdi Nasreddin Hoca hikâyesinde olduğu gibi hindi çıkıp “ben de papağan gibi bir kuşum” dese buna herkes gülecektir. Feyerabend olmayan birisi, hiçbir epistemolojik dayanağı olmadan çıkıp “Galileo’nun yargılanması haklı idi” derse Kilisenin bilimsel kuramları inanç sistemine temel alan hatasını örtmüş olacaktır. Böyle bir savunma, bugün de dinlere belli bir bilimsel savı, mesela dinlerdeki “yaratılış” söylemini bilimsel bir kuram gibi savunma yolunu açacaktır. Söz yaratılmaya gelmişken başka bir konuyu da tartışmamız içerisine çekebiliriz. Bütüncül yaklaşımlarla başkalarını bilimselliğe ters düşmekle suçlarken nasıl hatalar işlediğimizi görelim. İslam bilim tarihinde Cahiz, Miskeveyhi ve Molla Sadra gibi evrim teorisini savunan bilim adamları varken bundan tamamen habersiz

şu burada adil ve doğru bir mahkeme başlattığını nasıl savunabilir? Ancak bilimin çok önemli bir epistemolojik ögesini reddederek. Zira “bilimde geçerli bir yöntem olmadığına” inanan Feyerabend’in bu yüzden anarşik bir bilgi kuramını savunduğunu biliyoruz. Bunu savunmak bilimde kargaşaya ve “ne olursa gider” düşüncesine yol açar... Yine de Feyerabend burada aslında bilimsel davranmaktadır. Çünkü o buradaki savunmasını bir bilgi kuramı getirerek yapmıştır. Bir bilim adamının yanlış olması demek onun bilimsel olmaması anlamına gelmez. Feyerabend Pozitivist bilim anlayışına yıkan önemli filozoflardan biridir. Aslında o

olan bir bilim adamının, üniversiteye başörtülü gelen bilim adamı adayları için; “Âdem ile Havva’ya inanan bir kimse (sanki artık bilimsel bir gerçekmiş gibi) evrim kuramını nasıl anlar” demesi tamamen havada kalmaktadır. Asıl üzücü olan ise, “gerçeklik-kuram” ikileminin tamamen dogmatik bir çelişki içerisinde bilimsel zihniyetle örtüşmeyecek bir tarzda çelişkili kullanılarak “kuramsal bir bilgi kümesini” dogma gibi dayatmaktır. Bu tür anlamsız iddialar *dünyanın yedi günde yaratıldığı* ifadesini sadece dinin dışında olan kimselerin akılcığına sokar. Dinde konuyu algılayan bir kimse ise burada ifade edilen şeyin bizim bildiğimiz 24 saatlik gün değil tarihin devirlerinde olduğu gibi veya evrim kuramında da savunulan kâinatın oluşum aşamasındaki evrelere işaret olduğunu bilir. Nitekim bunu anlatan dinî metnin kendisi de bunu açıkça ifade etmektedir.

Ülkemizin bilimsellik dışı dogmatik ve ideolojik bu tür suçlayıcı tutumlardan kurtulması için bilim, hakikat ve bunların toplumsal yansımaları çok iyi tahlil etmemiz gerekmektedir. Gerçekten “bilimsellik” bir zihniyet olduğu gibi “bilim dışılık” da bir zihniyettir. Aynı şekilde aşırılıklara kaçan ideolojik tavır da bir zihniyettir. Bizim irfan geleneğimizde ifade edildiği gibi “ne ekersen onu biçersin”. Bizim şu an dostluk ekmemiz gerekirken fitne tohumları ekmek, güya bilimsellik peşindeymiş gibi uydurma sözlerle karmaşa ve kaos ortamı oluşturmaya çalışmak hiç kimsenin işine yaramaz. Neden bilim insanı olarak sevgi ve kardeşliği vurgulamıyor, bir terör ve düşmanlık havası oluşturarak günümüz Galileoları olabilecek kimseleri dışlıyoruz? Galileo’ya layık görmediğimiz yargıyı hiçbir iddiası olmayan kimselere reva görüyoruz? Birisi hiçbir dine inanmıyor ise bari bunun sadece savunmasını yapmalı ve ille de herkes inançsızlığa inanacaktır diye tutturmamalıdır. Daha da kötüsü kaba kuvveti davet ederek bunun fikirle değil güçle değişmesi gerektiği savunulmamalıdır. Dolayısıyla günümüzde bu bilimsel yaklaşımı özgür düşünceyle temsil eden ve topluma maletmeye çalışan filozoflarımız ve bilim adamlarımıza çok görevler düşmektedir.

MÜŞTAK BABA (ŞEYH MÜŞTÂK)

Nevin YURTMAN

Av.Dr.

Bitlis'in yetiştirdiği tanınmış şair, mutasavvıf ve gezgin Müştak Baba 1758-59 yılında Bitlis'te doğdu. Adı Mehmed Mustafa, mahlası Müştâk'tır. Şeyh Müştâk veya Müştâk Baba diye tanınır. Âsârü'l-Müştâk adlı eserinden bu mahlasın kendisine Hoca Neş'et Efendi tarafından verildiği anlaşılmaktadır.

Müştak Baba; Şems-i Bitlisi'nin büyük kardeşi, halkın "Hacı Babo" diye adlandırdığı, Hacı Süleyman Hakkâri Hazretlerinin de torunudur.

Büyük bir araştırmacı ruhuna sahip olan Müştak Baba, aile kökenlerine ilişkin olarak büyüklerinden duyduklarıyla yetinmeyip, ailenin Bitlis'e yerleşmeden önce yaşadığını bildiği Hakkâri'den başlayarak geriye doğru gelişen olayları izleyerek aile kökenini net çizgilerle ortaya çıkarmak ister. Geniş bir bilgi birikimine sahip olan Müştak Baba, güven veren kişiliği, eşsiz ikna yeteneği ile her gittiği yerde kendisini kolaylıkla kabul ettiriyor, böylece öğrenmek istediklerini de öğreniyordu.

Vahdet-i vücud anlayışıyla Hakk'ı insanda arar. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hayranıdır. Edebî yönü ve hitabeti güçlü olan Müştak Baba Arapça ve Farsça bilirdi ve aruz vezni ile yazdığı şiirlerinde, sembolik dil kullanırdı. Şiirlerinden oluşan divanı, ölümünden sonra, 1847 yılında basılmıştır.

Müştak Baba'nın bugün Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan ünlü eseri "ASAR" büyük ölçüde bu araştırmalarının ürünlerinden oluşmaktadır.

Soyu Kâdiriyye tarikatının pîri Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşır. On yaşında iken babası Molla İbrâhim ölünce, Kâdirî şeyhi olan dedesi Molla Süleyman'ın yanında tahsilini sürdürür. On beş yaşında amcası onu tahsil için yakın dostu Şeyh Hacı Hasan Şirvelî'nin yanına Hakkâri'ye gönderir.

Hakkâri'de ne kadar kaldığı bilinmemektedir. Ancak hilâfet aldıktan sonra Bağdat'a gidip Abdülkâdir-i Geylânî'nin kabrini ziyaret ettiği kaydedilmekte, bir şiirinden bu olayın 1198 (1784) yılında gerçekleştiği öğrenilmektedir.

XIX. yüzyılın mürettep divan sahibi birkaç sûfi şairinden biri olan Şeyh Müştâk, taşrada yetişmesine rağmen dili İstanbul'da yetişen dönemin şair ve edipleriyle aynı düzeydedir.

Âsârü'l-Müştâk adlı kitabından ve divanındaki bazı şiirlerden mûsiki alanında da ileri derecede bilgi sahibi olduğu, bu alandaki bilgilerini mürşidi Hasan Şirvânî'den aldığı öğrenilmektedir.

Müştak Baba Arapça ve Farsça bilirdi ve aruz vezni ile yazdığı şiirlerinde, sembolik dil kullanırdı. Şiirlerinden oluşan divanı, ölümünden sonra, 1847 yılında basılmıştır.

Biri erkek, ikisi kız olmak üzere üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Kızlarından birisi Tafta Hanedanından Ahmet Bey'le, diğeri de Ahmet Muhlis Paşa ile evlenmiştir. Oğlu Edhem Baba'dır.

Erzurum, Trabzon, Ankara yoluyla muhtemelen 1203'te (1789) İstanbul'a gidip uzun yıllar burada kalan Şeyh Müştâk şehrin kültür çevreleriyle yakın dostluklar kurar. Âkif Paşa ve Hoca Neş'et Efendi gibi şahsiyetlerle tanışmış ve Hoca Neş'et'ten *Meşnevî* okumuştur.

Konya'ya geçerek Çelebi Efendi'den sikke giyer. Bir süre Eyüp'te Selâmi Efendi Tekkesi şeyhliğine vekâlet eder. Daha sonra Erzurum'a yerleşip buradaki konağında ve memleketi Bitlis'te açtığı dergâhta irşad faaliyetini sürdürür. 1810 ve 1814 yıllarında tekrar İstanbul'a gittiği kaydedilmektedir. Fransızlar'ın Mısır'a saldırması üzerine Sadrazam Yûsuf Ziyâeddin Paşa'nın ordusuna katılarak Mısır'a gider. Bu sırada Şam ve Kudüs'ü ziyaret etti. 1247 (1831-32) yılında İstanbul dönüşü Bitlis'e giderken Muş'ta uğradığı bir saldırı sonucu ölen Şeyh Müştâk burada defnedilir. "Zevk-i tâm" ibaresini vefatına tarih düşüren Hüseyin Vassâf

Bağdat'ta Nakîbüleşraf Şeyh Hasan'la görüşüp sohbetlerine katılan ve kendisinden feyiz alan Müştâk refakatine verilen kırk dervişle birlikte Bağdat'tan ayrıldı. Hindistan'a doğru seyahate çıkıp Hz. Âdem'in kabrinin bulunduğu inanan Serendîb (Seylan) adasına kadar vardı. Dönüşte hac farızasını ifa ederek Bitlis'e geldi.

İstanbul'da Eyüp Selâmi Efendi dergâhında kalmış ve II. Mahmud ile yakın arkadaşlığı olmuştur. Şirvani'de musiki eğitimi alan Müştak Baba icralara udu ve sesiyle katılacak kadar musikiye aşına idi. Bu nedenle, postnişin olduğu Kadiriye Tarikatı içinde, musikî ve semaya özel önem veren Müştâkiye şubesi onun ekolü olarak oluşmuştur.

Vahdet-i vücud anlayışıyla Hakk'ı insanda arar. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hayranıdır. Edebî yönü ve hitabeti güçlü olan

Şeyh Müştâk
divanının
ilk ve son
sayfaları
(Millet Ktp.,
Ali Emîrî,
Manzum, nr.
403)

Kaynak: islamansiklopedisi.org.tr/seyh-mustak

onun Erzurum, Bitlis ve Muş çevresinde 200.000'e yakın dervişi olduğunu, şöhretini kıskanan Yezîdîler tarafından öldürüldüğünü söyler. Bu konuda başka rivayetler de vardır.

Şeyh Müştâk doğu illerinde çok sayıda mürid yetiştirmiş, oğlu Edhem Baba'nın yanı sıra İstanbul Etyemez'de Gümüş Baba Dergâhı şeyhi Seyyid Sadullah Efendi, Haseki'de Paşmak-ı Şerif Dergâhı şeyhi Musullu Baba Efendi, Mehmed Cemal ve Ahmed Cemal Paşa ile Erzurum'da İbrâhim Efendi'ye hilâfet vermiştir.

Aşk ve cezbe sahibi bir sûfî olarak tanınan Edhem Baba 3 Ocak 1887 tarihinde vefat etmiş, Karagümrük'teki Kabakulak Kâdirî Dergâhı'na defnedilmiştir.

XIX. yüzyılın mürettep divan sahibi birkaç sûfî şairinden biri olan Şeyh Müştâk, taşrada yetişmesine rağmen dili İstanbul'da yetişen dönemin şair ve ediple-riyle aynı düzeydedir.

Âsârü'l-Müştâk adlı kitabından ve divanındaki bazı şiirlerden mûsiki alanında da ileri derecede bilgi sahibi olduğu, bu alandaki bilgilerini mürcidi Hasan Şirvânî'den aldığı öğrenilmektedir. "Me'vâ-yı nâzenîne kim elf olursa efsar / Lâbüd olur o me'vâ İslâmbol ile hemser" beytiyle başlayan beş beyitlik istihrâcnâme türündeki bir gazelinde birtakım remizler ve ebcedle 1341 (1923) yılında Ankara'nın başşehir olacağını keşfen bildirdiğine inanılır. Şiirdeki bu remizlerin Konya mebusu ve müfessir Mehmed Vehbi Efendi tarafından çözüldüğü kaydedilmektedir. Şeyh Müştâk'ın Kâdirî tarikatına mensup sûfililerin yanı sıra Hacı Bayrâm-ı Velî'ye özel bir muhabbet beslediği görülmektedir.

Eserleri.

1. **Divan.** Divan edebiyatı nazım şekillerinin hemen hepsini kullanan Şeyh Müştâk'ın divanında 251'i aşkın gazel, sekiz kaside, altı mesnevi, 246 müfred ve diğer nazım şekilleriyle birlikte 605 Türkçe, altmış civarında Farsça şiir bulunmaktadır. Divanda her harfin ilk şiirinin münâcât veya na't olması dikkat çekmektedir. Üç yazma nüshası tesbit edilen divan (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 403, 404; İÜ Ktp., TY, nr. 3821) basılmıştır (İstanbul 1264). Matbu divan 500 Türkçe, elli beş Farsça şiir ihtiva etmektedir. Divandaki Türkçe şiirler matbu nüsha esas alınarak Mehmed Kemal Gündoğdu tarafından yayımlanmıştır (Müştâk Baba, *Divan*, İstanbul 1997).

Ahmet Doğan, *Müştak Türkçe Şiirlerinde Divan ve Tasavvufî Unsurlar* adlı bir doktora çalışması yapmıştır (1992, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

2. **Âsârü'l-Müştâk esrârü'l-uşşâk.** Bir çeşit aile tarihi veya hâtırat niteliğindeki eser (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2421) M. Kemal Gündoğdu – Azmi Gündoğdu'nun *Şems-i Bitlisî* adlı çalışmalarında (Ankara 1992) özetlenmiştir.

Şeyh Müştâk'ın **Mektûbât-ı Kimyâ-yı Müştâk** ve **Farsça Bahârnâme** adlı iki eseri daha bulunduğu kaydedilmekteyse de (*Osmanlı Müellifleri*, II, 420-421; Hüseyin Vassâf, *Risâle-i Müştâkıyye*, vr. 9^a) bunların nüshalarına henüz rastlanmamıştır.

KAYNAKLAR

Türkiye Diyanet Ansiklopedisi 10.cilt, s. 64-65, yıl 2010

Müştâk Baba, *Divan* (haz. Mehmed Kemal Gündoğdu), İstanbul 1997, hazırlayanın girişi s. 7-75.

EKMEKSİZ YAŞARIZ EĞİTİMSİZ YAŞAYAMAYIZ

Gıyasettin BİNGÖL
Eğitimci

Eğitim sisteminin en önemli ögesi öğrencidir. Çocuklarımız, hemen hemen her aşamada, hatta bazı aşamalar için her yıl sınavlara girmek ve sınavlarda yeterli başarıyı gösterebilmek zorundadır. Bu da ister istemez sınav yönelimli bir eğitim sistemi doğurmaktadır. Sınav yönelimli olmanın getirdiği sonuçlar daha karmaşıktır.

Her fırsatta dile getirdiğim bir görüşümle başlamak istiyorum. **“Ekmeksiz yaşarız ama eğitimsiz yaşayamayız.”** Eğitim, hem bireyler için hem de toplumlar için vazgeçilmezdir. Hasta olduğumuzda hastaneye gideriz, bir sorun yaşadığımızda mahkemelere gideriz ancak eğitim hayatımızın her alanında ve anında vardır. Doğumla başlar ölene kadar da sürer. İyi bir eğitim refahı, zenginliği getirir kötülüğü bitirir. Ömrünü eğitime adanmış biri olarak eğitimle ilgili naçizane görüşlerimi dile getirmek istiyorum.

Eğitim sisteminin en başta gelen sorunu merkezileşmedir. Karadeniz bölgesindeki şartlarla Akdeniz bölgesindeki veya Ege bölgesindeki şartlar birbirlerinden oldukça farklıdır. İstanbul’un göbeğinde oldukça iyi ekonomik şartlarda bulunan okulların yanı sıra, Hakkâri’nin kırsalında bulunan okullarda da aynı kuralların geçerliliğini sağlamaya kalkışmak zordur. Eğitimin yerelden yönetilmesi bu nedenle çok önemlidir. İl Millî Eğitim Müdürlüklerinde komisyonlar oluşturulabilir ve bu komisyonlar eğitimin bakanlık tarafından belirlenen oranlarda yerel düzeyde yapılandırılmasına ve programlara yerel unsurların eklenmesine katkıda bulunabilir.

Eğitim programlarının çeşitleri üzerinde çalışmalar yapılmalıdır. Öğretmenlerin çeşitli düzeylerde eğitilmesi gerekmektedir. Öğretmen yetiştirme lisans öğrencisi üzerine özel bir eğitim ihtisası ile gerçekleştirilmelidir. Gelişmiş ülkelerin bir kısmında görülen bu uygulama, Eğitim Fakültesi ile Fen ve Edebiyat Fakülteleri arasındaki öğretmen yetiştirme kavgasına da son verecektir. Bilindiği gibi, Eğitim Fakülteleri öğretmen yetiştiren kurumlar olarak tanımlanmıştır. Ancak günümüzde Eğitim Fakültesi dışındaki fakültelerden mezun olanlar da öğretmenlik hakkı kazanmaktadır. Öğretmen eğitiminin tamamen yüksek lisansa çekilmesi fakülteler arasındaki çekişmeyi ortadan kaldıracaktır.

Millî Eğitim Bakanlığı kurumsallaşma çalışmalarına ağırlık vermeli ve kurum hafızasının oluşturulmasına özen göstermelidir. Görevden ayrılan memurla birlikte giden bilgi ve tecrübeler yerine, bilgi ve deneyim birikimi oluşturulmalıdır. Tabii ki, bu durum aynı zamanda bakanlığın kendi içinde tutarlı ve uyumlu bir hâle gelmesine de yardımcı olacaktır.

Bakanlık uygulamalarını değiştirmekten çok geliştirmek anlayışına sahip olmalıdır. Her sorun çıktığında yeniden başlamak yerine sorunların çözülerek uygulamanın daha iyileştirilmesi hedeflenmelidir. Ayrıca, böylelikle zaman zaman karşılaşılan hazırlıksız uygulamaların ve bakanlık birimleri arasında var olan çekişmelerin de önüne geçilebilir.

Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Felsefesi, Eğitim Planlaması gibi alanlarda eleman yetiştirilmelidir.

Değer eğitimi ve demokrasi eğitimi gibi uygulamalar daha sağlam temellere dayandırılmalı, özgün ve bilimsel çalışmalarla desteklenmelidir.

Eğitim sisteminin en önemli ögesi öğrencidir. Çocuklarımız, hemen hemen her aşamada, hatta bazı aşamalar için her yıl sınavlara girmek ve sınavlarda yeterli başarıyı gösterebilmek zorundadır. Bu da ister istemez sınav yönelimli bir eğitim sistemi doğurmaktadır. Sınav yönelimli olmanın getirdiği sonuçlar daha karmaşıktır. Öncelikle, sınav kaygısı öğrencilerin ruh sağlığı üzerinde ciddi hasarlara yol açmaktadır. Derslerde öğrencilerin en çok sordukları soru, “Sınavda çıkacak mı?” sorusudur. Hayati önem taşısa bile, öğrenci sınavda çıkmayacak sorularla ve konularla ilgilenmek istememektedir. Her kavram veya konu sınavda sorulduğu kadar ciddiye alınmaktadır. Bu durumda en çok mağdur olan ise Türkçe Dersidir. Sınav test yöntemiyle gerçekleştirildiği için, öğrenciden bir şey yazması veya ifade etmesi beklenmemektedir. Öğrenci de sınavda çıkmayacak şeylerle ilgilenmek istemediğinden Türkçe Dersi konusunda sadece seçenekler arasından doğru seçeneği bulmakla ilgilenmektedir. Öğrenciler yazı yazamamakta, dertlerini anlatamamaktadırlar. Sınav yönelimli bir sistemde öğrenciler “öğrenmekten zevk aldıkları için öğrenme” özelliğini kaybetmişlerdir. Çocuklarımıza öğrenmekten zevk alacakları bir sistemle yetiştirmek için çalışmalar yapmalıyız.

Söyleyecek çok söz var. Ama başta da belirttiğim gibi eğitimin nefes kadar önemli olduğu bilincini edinirsek sorunları da o kadar kolay çözeriz.

MEDRESELERİN SERENCÂMI

Molla Hanifi BALLI

Emekli Müftü

Allah'a hamd-u senalar olsun, Medreselerin ilk banisi Hz. Muhammed Mustafa'ya, O'nun ehli beytine ve ashabına salat ve selam olsun.

Hz. Peygamber (S.A.V.) Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra "Suffe" adıyla bilinen mütevazı medreseyi kurmuştur. Suffe'de, okuma-yazma öğretimi ile başlayan eğitim süreci hafızlık, tefsir, hadis, fıkıh gibi daha pek çok alanda Ashab-ı Suffe" olarak adlandırılan yetkin ilim adamlarının yetişmesine zemin oluşturulmuştur. Suffe'de yetişenler ihtiyaca göre Hz. Peygamber tarafından bazen muallim bazen de idareci olarak görevlendirilmiştir.

Suffe mektebinin ilk muallimi olan Hz. Peygamber, talebelerine öğretmek istediği şeyi yavaş yavaş, tane tane, gerektiğinde birçok kez tekrar ederek, kısa ve öz bir şekilde onları yormadan öğretmiş. Böylece, eğitim-öğretim metodunun nasıl olması gerektiğini bizzat uygulayarak göstermiştir. İlerleyen zamanlarda

Şark bölgesindeki medreselerde sarf, nahiv, fıkıh, hadis, tefsir, mantık, münazara, belağat, usulu'l-fıkıh, usulu'l-hadis, usulu'l-tefsir ve kelim dersleri okutulurdu. Derslerin

çokluğu ve zorluğu dolayısıyla eğitim-öğretim süresi çok uzun zaman alırdı...

Müfredatın ağırlığı ve kapsamı bu medreselerden son derece ehliyetli âlimlerin çıkmasına vesile olmuştur.

sahabeden bazıları eğitimci olarak Suffe'de görev almıştır. Bu çekirdek medrese, zamanla neşvünema bulmuş, fiziki şartlarında ve muhtevasında çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Buna Bağdat'ta İmam Ebû Hanife'nin, Medine'de İmam Malik'in medresesi örnek verilebilir. Bu ikisi, medrese geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Zamanla toplum hayatı üzerinde söz sahibi olan Medreseler üniversite şeklinde kurumsallaşıp İslam coğrafyasında hem dinî ilimler hem de fennî ilimler alanlarında dünyaca meşhur ilim insanlarının

Mollakent Medresesi

yetişmesine imkân sağlamıştır. Nizamiye Medresesi bu anlamda çok önemli bir yere sahiptir.

Asırlar boyunca İslam'ın hâkim olduğu hemen her yerde irili ufaklı medreseler varlığını sürdürmeyi devam ettirmiştir. Şark bölgesindeki medreseler de halkın iâşe ve ibate teberruatıyla çok fazla değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmeye muvaffak olmuşlardır.

Buldukları bölgelerde, toplumun sosyal ve dini hayatını tanzim etmede her zaman söz sahibi olan medreselerden, toplumun ihtiyacı olan müftü, vaiz, imam ve müezzinler mezun olup halka hizmet etmişlerdir.

Şark bölgesindeki medreselerde sarf, nahiv, fıkıh, hadis, tefsir, mantık, münazara, belağat, usulu'l-fıkıh, usulu'l-hadis, usulu'l-tefsir ve kelim dersleri okutulurdu. Derslerin çokluğu ve zorluğu dolayısıyla eğitim-öğretim süresi çok uzun zaman alırdı. Bu süre talebenin kavrama kabiliyetine göre bazen on beş yılı bulurdu. Son zamanlarda medrese müfredatında astronomi ve riyaziye de yer almıştır. Müfredatın ağırlığı ve kapsamı bu medreselerden son derece ehliyetli âlimlerin çıkmasına vesile olmuştur.

Tam teşekkülü diyebileceğimiz Cizre'deki Medresa Sor ile Doğubayazıt'taki Şeyh Ahmed-i Xâni medresesi gibi bir kaç medrese hariç diğer medreselerin çoğu camiye bitişik bir iki odadan oluşmaktaydı. Bazen de caminin kendisi medrese

olarak kullanılmıştır. Bölge halkından müsait olan yetişkinler medreseye gelir orada zaman geçirir, çocuklar ise Kur'an-ı Kerim, Mevlid ve Nehcü'l-Enam gibi ilk eğitimlerini oradan alırlardı. Dolayısıyla medrese ahlakı ve kültürü bariz bir şekilde buldukları yerlerde hâkim olurdu. Öyle ki medresesi olan köyler ile olmayan köyler ayrı kültürlerle sahip oluyordu. Örneğin medresenin talebeleri köyün gençleriyle beraber cuma akşamları müşaara denen şiir yarışmaları tertip ediyordu. Ahmedê Xani'nin Mem û Zin'i ve Melayê Cezeri'nin Divan'ından kasidelerle yarışıyorlardı. Yine çevredeki diğer medrese talebeleriyle Tefsir, Hadis ve diğer ilimlerden yarışmalar yapılırdı.

Yöre halkı medrese talebelerine çok sevgi ve saygı gösterir, Seyda denen hocalara da çokça değer verir ve onların hatırlarını kırmazlardı. Yaşça küçük olsalar bile onlara hürmette kusur etmez, daima onları öne çıkarır, saygı emaresi olarak divanlarda en yukarıya oturturdu. Hakeza Seydalar, bölgede meydana gelen çeşitli olaylarda arabulucu ve hüküm verici olarak kabul edilirdi.

Yöre halkı medreseleri benimsemiş ve imkânları doğrultusunda vakfettikleri mallarla onlara her türlü desteği sağlamaya çalışmıştır. Cumhuriyetle beraber medreseler yasaklanmış, vakıflarına da el konulmuştur. Muş ili özelinde halk tarafından geçmişten günümüze dile getirilen el konulmuş vakıf arazilerinin ve dükkânların yerleri hala bilinmektedir. Her şeye rağmen yöre halkı yine de medreselerden vazgeçmemiş, gizli saklı da olsa destek vererek medreselerin varlığını sürdürmelerini sağlamıştır.

Bu gayri resmi medreselerin talebeleri halkın takdirini kazanmıştır. Oralardan mezun olmayanları köylerine imam kabul etmeyen halk, dini bir meselede fetva için devletin atadığı müftüye değil, medreseden mezun imama gitmeyi tercih etmiştir. Bu durum zamanla derin bir sıkıntıya ve istismara neden olmaya başlamıştır. İmam hatip ve ilahiyatçılar, medrese mezunları ile karşı karşıya gelmiş, iki taraf da birbirlerine karşı olumsuz tavır takınmıştır. Malzeme ve bahane ucuzdur. Ehl-i medrese ilahiyatçıları sistemin adamı diye lanse ederken, ilahiyatçılar ehl-i medreseyi çağın gerisinde kalmışlar olarak yaftalamıştır. Bu hastalık eskiden beri var olduğu gibi hala devam etmektedir. Bu tarz yaftalamalar Müslüman coğrafyada da gelenekçiler ve modernistler olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin önce Bağdat'a sonra Şam'a sürgününe sebep olan bu ithamlardan, yakın geçmişte de Bediüzzaman Said Nursî nasibini almıştır.

İmam Hatip okulları ve İlahiyat fakültelerinin toplumun ihtiyacını karşılayacak sayıda mezun vermesinden önce, medreselerden icazeti olanlar resmi görev alabiliyordu. Fakat sistem yavaş yavaş medrese mezunlarını devre dışı bıraktı. Bu durum Medrese talebelerini eş zamanlı olarak gerek örgün gerek Açık Öğretim

liselerine ve fakültelerine yönlendirmiştir. Fakat çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin kırsal kesimlerinden gelen talebeler olduğundan ve neredeyse hiç Türkçe bilmediklerinden, resmi görev almak için geçerli diplomayı almaları hayli zaman almıştır. Bu durum medrese sayısının yavaş yavaş azalmasına sebep olmuştur. Günümüzde de medrese icazeti, resmi görev alma konusunda yeterli görülmemektedir.

Ülkemizde yakın tarihte yaşanan ve siyasi sebeplerden kaynaklanan olaylar sonucunda bölgedeki medreseler neredeyse tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Hâlihazırda birçok yerde 'ki bunların bir kısmı küçük yerleşim yerleri' müstakil binalar ve külliyeler şeklinde yapılan medrese adı altındaki oluşumlar görülüyor. Fakat bu görkemli yapıların içini dolduracak Seyda ve talebelerin yetersizliği üzüntü vericidir. Bu yeni medreselerdeki eğitim süresi ve içerik eski medreseleri aratır durumdadır. Eski Medrese müfredatına göre tahsilini tamamlayıp icazet almak, talebenin kavrama kabiliyetine göre takriben on-on beş yıla tekabül ediyordu. Eğitim sürecinin ve şartların zorluğu dolayısıyla bir memlekette ancak birkaç tane icazetli bulmak mümkündü. Eğitimini tamamlayan talebeler için bir sınav komisyonu heyet toplanır, talebeler sözlü sınava tabi tutulurdu. Ehil olduğuna kanaat hâsıl olanlara icazet verilirdi. Aksi halde ertelemeye karar verilirdi. İcazet alan kimse her dalda müderris olmaya laik ve yeterli, fetva vermeye yetkili kabul edilirdi. Talebe bu ağır yükü taşımaya hazır ise icazet almaya hak kazanırdı.

Günümüzde yapılan icazet törenlerinde bir defada 100-150 gibi abartılı sayıda talebe icazet alabilmektedir. Bu durum medreselerde verilen eğitim düzeyini ve yeterliliğini tartışmalı hale getirmektedir. Tabi ki bir eğitim kurumu olan medrese, zamanın şartlarına göre bağlamından kopmadan, hem içerik hem de fiziki olarak yenilenmelidir. Ancak bu şartlarda tekrar cazibe merkezi haline gelebilir. Aksi takdirde bina sayılarının artması bir anlam ifade etmez.

MÜNEVVER BİR ÂLİM, REHBER BİR SOFİ OLAN MÜŞTAK BABA'nın ŞAHSİYETİ

Nimetullah DEMİR

Araştırmacı - Arşiv Uzmanı

Anadolu'da yetişen bir veli ve önemli bir âlim olan asıl adı Muhammed Mustafa Müştak Efendi'nin, Babası Seyyid Süleyman Efendi olup, anne tarafından nesebi Seyyid Abdülkadir Geylani hazretlerine ulaşır. 1758 yılında Bitlis'te dünyaya gelir, 1832 de ise Muş'ta bozuk itikatlı kimseler tarafından veya yerel yönetim beylerinin hışmına uğrayarak şehid edildiği rivayet edilmektedir. Kabri, Muş'ta Karasu Hamamı'nın arkasındaki zerkemi denilen ziyaret mekânının bahçesinin içinde olup, bilenlerin her daim ziyaret ettikleri bir feyizli mekândır. Bitlis'te dünyaya gelen Müştak Baba, ilk eğitimini dedesi olan Hoca Süleyman Efendi'den alır. Sonra devrin önemli şair ve mutasavvıflarından Hacı Hasan Şirvani, Şems-i Bitlisi ve Hacı Neşet gibi simalardan faydalanarak daha küçük yaşta iken birçok ilme vakıf olur. Müştak Baba, maneviyata olan ilgisini, mürşidi Hacı Hasan Şirvani'den gelir. Çeşitli ilim, edebiyat ve tasavvuf dersleri alarak tekâmül eder. Nitekim yazdığı "ASAR"ında büyük bir bölümünü Şirvani'nin ailesi

Müştak Baba, maneviyata olan ilgisini, mürşidi Hacı Hasan Şirvani'den gelir. Çeşitli ilim, edebiyat ve tasavvuf dersleri alarak tekâmül eder. Nitekim yazdığı "ASAR"ında büyük bir bölümünü Şirvani'nin ailesi ve eğitimi ve kerametlerine ayırdığını görmekteyiz.

ve eğitimi ve kerametlerine ayırdığını görmekteyiz. Keza, yine Bitlis'te yaşayan önemli şahsiyet ve mürşitlerden Şems-i Bitlisi, ailesi çocukluğu, görüşleri kerametleri ve hocası ile olan dostluğundan bahs etmektedir. Melami şeyhlerinden olan Molla İbrahim'i Silvani de ailesi ve kerametlerini ve Bitlis'teki hayatı hakkında kısa kısa bilgiler vermektedir. Molla İbrahim'in yazdığı eserinde, halk arasındaki birçok çözümsüz müşkül meseleleri hallettiğini ve başvurulan bir zat olduğunu dikkat-i nazara verip, insanların başvurdukları bir Melami şeyhi olduğunu ön plana çıkartmıştır. Müştak Baba, tasavvuf yolunu ve terbiyesini basamak basamak kat ederek kısa zamanda mesafe alır. Seyri-i sülükünü tamamlayınca Bağdat'a gider. Seyyid Abdülkadir Geylani hazretlerinin kabrini ziyaret

eder. Bu ziyaretinde bir takım manevi hallere nail olarak büyük iltifatlara mazhar olur. Bağdat'ta Nakibü'l-Eşraftan (Seyyid ve şeriflerin işleriyle ilgilenen makam) icazet alacak olan Baba, Bağdat'tan Hindistan'a, Serendibe kadar giderek, orada bulunan Hz. Âdem'in makamını ziyaret eder. Sonra Hicaz'a gelerek hac vazifesini yerine getirecek ve efendimizin mübarek kabr-i şerifini ziyaret ederek bu vazifesini ikmal edecektir. Nitekim divanında bu ziyareti esnasında sevincini ve duygularını şöyle dile getirmiş;

*Ser liva-i Enbiyasın, hiç sana olmaz misal
Şevkle müştakınım azmi Hicaz,
Saray-ı devletin darul-emandır ya Resulullah.*

Demek suretiyle aşkını, şevkini dile getirmiştir. Müştak Baba, başka bir na'tında Efendimize (A.S.V.) olan aşkını şöyle dile getirmiş;

GERÇİ BİR ASİ KULUM YÜZÜM KARA / LİK MÜŞTAK-I CEMALİM BEN SANA
TOP EDİP BAŞIM KOYDUM MEYDANA / TOP SENİN CEVLMAN SENİN MEYDAN
SENİN SÖZ SENİN DEVLET SENİN DEVRAN SENİN.

Son seferinde Ankara üzerinden Muş'a geldiğini tahmin edebiliriz. Dönmeden son kez Hacı Bayram Veli'yi ziyaret etmiş ve onun manevi huzurunda meşhur istihraç namesini de bu vesile ile yazmış olacaktır. Hacı Bayram Veli huzurunda da şöyle seslenmiş;

Ey padişah-ı Fehhâm Sultanı Hacı Bayram / Ruhum ister ikram müştakınım
abd-i çaker.

Yani "ey anlayışlı mana padişahı Sultan Hacı Bayram Veli, aciz kul Müştak ruhen senden ikram ister." talebinde bulunur. Müştak Baba, 1790 ve sonraki yıllarda İstanbul'a gelecek, İstanbul'da iken zamanla Sultan ikinci Mahmud'la musahiplik (Arkadaşlık) edecek hale gelir. Hatta divanı zaman zaman Topkapı Sarayı'nda huzur derslerinde yer verilerek, mesnevi tarzında icra edilmiştir. Mumaileyh, ehl-i tasavvufun uluları ile dostluk kurar, nitekim Eyyüp Sultan'da Selami Efendi dergâhı posnişinliğine kadar yükselecektir. Bilahare Osmanlı kendisine genel vaizlik payesi vererek bütün Anadolu vilayetlerinde irşad ve ihya hizmetlerini sürüdür. Zamanla birçok yer ve bölgeyi dolaşarak hizmetlerini sürdürmüş. Özellikle, gittiği her yerde Müslümanları irşad ederek insanları İslam'a ve maneviyata davet etmiştir. Rivayete göre, 20 binden fazla müridanı olmuş. Zira kendisi o dönemin önemli bir hak davetçisi ve manevi rehberi olmuş. Zamanla Müştak Baba Muş'a giderek burada insanlara ilim ve irfan derslerine devam etmiş. Bozuk itikatlı insanlarla mücadele ederek, hakkın yayılmasına vesile olmuştur. Keza, Erzurum'da bir çilehanesi de bulunan Baba, burada da birçok talebe yetiştir, kendilerine icazet diploma verdiği talebelerin en önemlileri şunlardır;

Başta oğlu Hacı İbrahim Ethem, Gümüş Baba Dergâhı Şeyhi Seyyid Sadullah Efendi, Erzurumlu İbrahim Ethem Efendi, Haseki Başmak Şerif Dergâhı Şeyhi Musullu'lu Baba Efendi, Mehmed Celâl Paşa, Ahmed Cemal Paşa ve başkaldırıcıdır. Müştak Baba, Hakkâri beylerinden olmasına rağmen dünya malı ve rütbelerine asla itibar etmemiş manevi saltanat ona, dünyanın yanında daha kıymetli olmuştur. Kendisi zamanla Kadiri Tarikatı'nın önde gelenleri arasına girmiş müstesna bir şahsiyet olmuştur.

MÜŞTAK BABA'NIN BAZI İLGİNÇ İSTİHRAÇLARI (KEHANETLERİ)

Müştak Baba, ömrünü insanlara ve Müslümanlara adanarak hakkı tebliğe çalışmış. Gittiği her yerde va'azu nasihatıyla örnek bir davetçi olmuş, bir taraftan yazdığı eserleriyle de bunları gelecek nesillere miras bırakmıştır. Bilhassa, Muş'ta bulunduğu zamanlarda halkı asabiyeten, ırkçılığın tehlikelerinden bahs ederek, vahdet ve ümmet fikrini yaymaya çalışmıştır. Hatta bazı beyitlerinde, Muş halkının "Şerait-i Ğarray-ı" terk edeceği ve zamanla bu muhteşem güzel Muş ovasında bazı kimselerden merkeplerin sesleri gibi kerih seslerin semaya yükseleceğini zımnen de olsa, adeta keramet gösterir gibi, insanların ırkçılık hastalığına yakalanacağını nazar-ı dikkate vermiştir. Ne acıdır ki, enteresan fikirleri sebebiyle, böyle sâlih kulların manevi halleri bilenmeden sapkınlık kabul edilerek nadanların zulmüne uğramıştır.

BİR ASIR EVVEL ANKARA'NIN BAŞKENT OLACAĞI HABERİNİ VERMEKTEDİR!

Müştak Baba'nın yazdığı "ASAR"ında ilginç bir takım istihraçları görmekteyiz. Yaşadığı asrın iki asır sonrası olacak hadiselerle atıfta bulunarak, müthiş tespitler ve kehanetlerine şahit olmaktadır. 19. Yüzyılın bu esrarengiz şahsiyeti yaşadığı dönemin 150 yıl sonrasının Ankara'sını görmüş gibi konuşarak, Ankara-İstanbul ile hemser (denk) olacağını beyan etmiştir. Güzeller yurduna elf (1000) Taç olursa, Ankara kesinlikle İstanbul'a eş olacak der. Burada ebced hesabına göre işaret ediliyor.

Elf (1000) ve efsar (341) toplamı 1341. Hicri takvime göre Ankara'nın makarr-ı idare (idare merkezi) olması 1341- yani 1923'te Müştak Baba İstanbul'a denk olacak, güzellik yurdunun adını sonraki mısralarda harf harf veriyor ve bu harfler arka arkaya sırlanınca 'ANKARA' ismi çıkıyor.

MÜŞTAK BABANIN KİŞİLİĞİ VE HAZİN VEFATI:

Müştak Baba, İstanbul'da Selami Efendi dergâhında ikamet etmiş ve zamanla postnişinlik vazifesini deruhte etmiştir. Zaten kendisi hocası olan Hasan Şirva-

ni'den musiki dersleri almış icralarda udu ve sesiyle katılacak derecede musikiye aşina olmuş. Bu nedenle, postnişin olduğu Kadiriye Tarikatı şubesi ekolünü oluşturmuş. Müştak Baba, ömrünün büyük bölümünü seyahatle geçirmiş. Nitekim, 'ASARÜL MÜŞTAK ' isimli eserinde hem Bitlis - Muş, Bağdad, Şam, Hicaz, İstanbul, Erzurum gibi yerlere seyr-u sefer yaptığı esnada tanıdığı, sohbetinde bulunduğu, bizzat ders aldığı çeşitli tarikat pirlininin hayat ve kerametleri ile hatıralarını ve ilginç olaylarını nakl etmiştir. Keza, bu eserinde mecazi hikâyelere de yer verir; Mesela, bazen Hafız-ı Şirazi, Molla câmii, Mevlana, Eşrefoğlu Rumi, Fuzûlî, Nabi, Nesimi gibi renkli sima ve şairlerin eserlerinden faydalanmıştır. Asar-ı Müştak'ın dikkat çekici bir özelliği, tasavvufi meselelerinin çağının klasik Osmanlı edebiyatında kullanılan nazım şekil ve türlerinden gazel, kaside, murabba, mühammes, müseddes müstezat rübai, münacaat, nat ile izah edilmiştir. Maalesef yaşadığı devirde Böyle veli ve salih insanların kıymeti bilinmemiş, tıpkı ibn-i Arabî'nin (Muhiddin ibn-i Arabi) hayatında olduğu gibi, Müştak Baba da, zamanla kişilikleri ve eserleri anlaşılacak müstesna insanlardandır. 1822- yılında İstanbul'dan ayrılarak Bitlis'e dönmek ister. Yol güzergâhı olan Muş'ta kısa bir zaman kalarak hizmetlerini yürütür. Muş'ta şöhretini çekemeyenler tarafından 1832 de evinde seccadesi üzerinde iken şehit edilir. Sebebi ise, Muş ovasındaki bozuk itikatlı Yazidileri yenilgiye uğratması olarak anlatılmaktadır. Ayrıca, bazı garip hallerinden dolayı kendisine sihribazlık isnat edilerek boğdurularak şehit edildiği de rivayet edilmektedir. Asıl önemli bir rivayet şudur ki, siyasete karışması ve nüfuzunun ilerlemesi üzerine bundan rahatsız olan Muş Beylerinden Alaadin Paşa'nın adamları hasedini üzerine çekmesidir. Allah'ı a'lem bu kanaat daha gerçekçi gelmektedir. Zira Müştak Baba, beylerin bölgedeki yaptıkları haksızlık ve zalimlikleri Dersaadet'e aks ettirmesinden çekindiklerinden intikam duygusuyla hareket ettikleri kanaatindeyiz. Sonuç olarak, 1832 tarihinde Muş'ta bulunduğu anda şehid edildiği anlaşılmaktadır. Mezarı ve şahsiyeti hakkında büyük tarihçi Hüseyin Vassaf şunları nakleder:

“Medfeni mübarekeleri Muş'ta mezaristanın orta yerinde ziyaretgâhı en'amdır. Mumaileyh Orta boylu beyaza galip uzunca sakallı, ela gözlü, çekme burunlu gür kaşlı olup malayaniyi sevmez, daima hakikatten yana sohbeti sever, fukaraya hayran ve hayru hasenata meyli galip bir zat-ı reşad-sima idi. İrtihalinde 75 yaşında idi.” Rahmetullah aleyhi ve ce'ale'l-cennete mesvahu.

MÜŞTAK BABANIN İLGİNİÇ BİÇAK KERAMETİ:

Müştak Baba hazretleri, Erzurum'da bir konağı vardı ve meyve bahçesi bulunuyordu. Baba burada zaman zaman gelip dinlenirdi. Bir zaman İstanbul'a

gitmişlerdi. O sırada, evinin bahçesinde meyveler ve sebzeler yetişmiş, olgunlaşmıştı. Bahçıvan bunları toplarken ' AH KEŞKE MÜŞTAK BABA BURDA OLSAYDI' tazece bunlardan ona takdim eder o da bana bahşış verirdi, diye gönlünden geçirir. O sırada Müştak baba evden çıkıp yanına geldi ve bahçıvana selam verdi, oradaki çimenlerin üzerine oturdu. Bahçıvan ile konuşup hal hatır sordu. Bahçıvan, bu hale şaşırды, hemen meyvelerden toplayıp yedirdi. Müştak baba da cebinden sedef çakısını çıkarıp bir iki tane meyve soyup yedi. Ayrıca, koynundan bir avuç altın çıkarıp bahçıvana bahşış verdi, sonra da geldiği eve girdi. Fakat çakısını unutmuştu. Bunu gören bahçıvan çakıyı alıp arkasından koştu ve evinin kapısını çaldı, kapıyı hanımı açtı. Hanımına, Efendi Hz az önce çakıyı burada unutmuşlar onu getirdim, dedi. Hanımı ve hizmetçileri bu işe şaşırды. Efendi, Hz, burada değil İstanbul'da, biliyorsun, derler. Hanımı çakıya baktığında, onun Müştak Baba'ya ait olduğunu anladı. Ve çakıyı alıp sakladı, üç ay sonra Müştak baba İstanbul'dan geri döndü. Durumu, hanımı, kendisine anlattığında, Müştak baba, 'bunlar olan şeylerdir, bahçıvan bizi çağırmişti, biz de gönlü hoş olsun diyerek geliverdik ve sonra da geri gittik, buyurdu. Çakıyı da bahçıvana hediye ettiler.

OSMANLI MÜŞTAK BABA GİBİ MÜNEVVER DAVETÇİLERE ÖNEM VERMİŞTİ:

Bu hakikate örnek olması açısından, Osmanlı belgelerinde Müştak Baba'nın hizmetlerine nasıl önem ve ehemmiyet verdiği dair bazı ibret verici vesikaları takdim ediyorum:

HULASA: Devlet-i Aliyye siyaset üstü kalmış, gönülleri ıslaha çalışan din ve maneviyat erenlerine hep yardımcı olmuş, zamanla onlara bir takım imtiyazlar da tanımıştır. Nitekim Müştak Baba da bu yakınlığı görmüş, eserleri bilhassa divanı saray halkı tarafından huzur dersleri arsında yer almıştır.

Hatta Divan-ı Müştak'ın gizemli hakikatleri ve ilginç sırları henüz gün ışığına çıkmış değil, şayet ebced hesapları ile rakamların hakiki manada değerlerini bilip keşf edenler oldukça zamanla daha birçok sırlar ortaya çıkacaktır.

Sonuç olarak, her devirde olduğu gibi Müştak Baba'nın da çekemeyenleri, hasetçileri ve muhalifleri çok olmuştur. Oysa eserleri ve hizmetleri her türlü takdirin üstündedir, Sedat'tan olmasına rağmen seyidlik şeceresine asla leke sürdürmemiş, dünya malına da tenezzül etmeden şerefle bir mücadele sürdüren izzet sahibi bir insan olarak ömrünü tamamlamıştır.

Kabrinin Muş'ta olması ayrı bir manevi nimet olup, kadrini bilin yetkililer, tez zamanda bulunduğu makam ve kabrinin çevresini ıslah ederek anma yıl dönem-

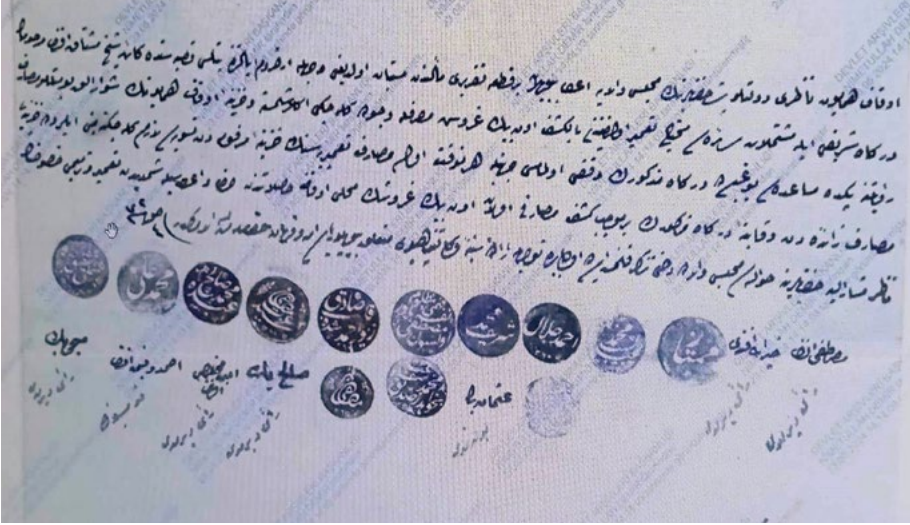
leri ile sempozyumlarla eserleri, şahsiyeti ve fikirlerinin genç nesillere aktarılmasını dini ve milli bir vazife kabul etmelidirler. Anadolu kapısını Müslümanlara açarak gülzar eden, Sultan Alparslan'a layık hayru halef bir nesil olmak, ancak Müştak Baba gibi manevi erenlerin kadim ve zengin mirasına sahip çıkılmakla mümkün olacaktır. İnsanlar mezarındaki tarihi şahsiyetlerine sahip çıktığı nispette kadir kıymet sahibi olabilirler. Bu zenginlik ise, âlimlerin, ariflerin emanet bıraktığı mirasa sahip çıkmakla mümkün olacaktır. Keza, milletler tarih, din ve dil suurunu ve kültürünün ana kodlarını muhafaza ederek, geleceğe emin adımlarla yürüyebileceğini tarih bizlere göstermiştir.

OSMANLI BELGELERİNDE MÜŞTAK BABA

1. Belgenin Özeti: Bitlis kasabasındaki Şeyh Müştak Baba Efendi'nin Dergâhı müştemilatının tamir ve yenilenmesi hakkında.

Belgenin Metni: Evkaf-ı Hümayun nazırı devletlü paşa hazretlerinin Meclis-i Vala'ya i'ta buyrulan bir kıt'a takir mealinden müstebân olduğu vecihle Erzurum Eyaleti Bitlis Kazası'nda kâin Şeyh Müştak Efendi merhûmun dergah-ı şerifi ile müştemilat-ı sairesi muhtâc-ı tamir olduğundan bil-keşf onbin kuruş masrafla vücuda geleceği anlaşılmasına ve Hazine-i Evkaf Hümayun şu aralık bu misüllü mesarifin rü'yetine pek te müsaidesi yok ise de dergah-ı mezkûrun vakfı olması cihetiyle her ne vakit olsa mesarif-ı ta'miriyesinin hazine-i merkûmeden tesviyesi lazım geleceğine mebni ilerde hazineye mesârif-ı zaideden vikâye-i dergâh-ı mezkûrun ber-mucep keşfi mesârif-ı olan on bin kuruşun mahall-i evkâf hasılatından sarf ve i'tâsıyla şimdiden tamir ve termimi hususunun nâzır-ı müşaruniyleh hazretlerine havalesi Meclis-i Vala'da dahi tezekkür kılınmış ise de ol-babda tevcihle irade-i seniyye-i vekalet-penahileri mütaallık buyurul ise emr u ferman hazret-i veliyü'l-emrindir.

Mustafa Efendi, Hayrullah Efendi, Mehmed Necip Efendi, Ahmet Celal Efendi, Mehmet Şerif Efendi, Rey verdi. Osman Bey, Salih Bey, Emin Muhlis Efendi, Subhi Efendi, Mehmed Ali, Mehmed Şalih, Abdi Seyyid, Mustafa Gurbet, Osman Şefik.

3-4-1272/ 13-11-1855 - İ.MVL. 343-14857

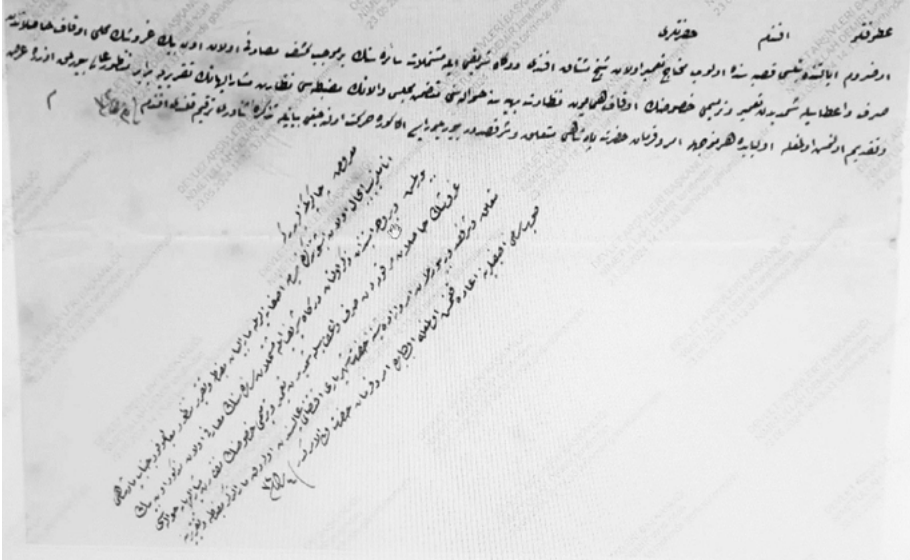
2-Atufetlü efendim hazretleri, Erzurum Eyaleti'nde Bitlis Kasabası'nda olup muhtac-ı ta'mir olan Şeyh Müştak Efendi dergah-ı şerifi ile müştemilat-ı sairesinin ber-muceb-i keşf mesarifi olan on bin kuruşun mahall-i evkaf hasilâtından sarf ve i'tasıyla şimdiden ta'mir ve te'mini husususun evkaf-ı hümayun nezâret-i behiyesine havalesini mütazammin Meclis'i Vala'nın mazbatası nezâret-i müşarünileyh takiriyle beraber manzûr-i ali buyrulmak üzere arz ve takdim olunmuş olmakla ol-babda her ne vecihle emr u ferman-ı hazret-i padişahi mütaallik ve şeref-sudur buyurulur ise ana göre hareket olunacağı beyaniyle tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim.

İ.MVL. 343-14857/ 3, Ra,1272

2. Belgenin Özeti: Bitlis'de bulunan Şeyh Müştak Baba dergâhının tamir ve yenilenmesi hakkında.

Belgenin Metni: Atufetlü efendim hazretleri, Erzurum Eyaleti'nde Bitlis Kazası'nda kâin Şeyh Müştak Efendi merhûmun dergah-ı şerifi ile müştemilat-ı sairesi muhtac-ı tamir olduğundan bil- keşf on bin kuruş masrafla vücuda geleceği anlaşılmasına ve Hazine-i Evkaf Hümayun şu aralık bu misüllü mesarifin rü'yetine pek te müsaadesi yok ise de dergâh-ı mezkûrun vakıf olması cihetiyle her ne vakit olsa mesarif-i ta'miriyesinin hazine-i merkumeden tesviyesi lazım geleceğine mebni ilerde hazineye mesarif-ı zaideden vikâye-i dergah-ı mezkurun

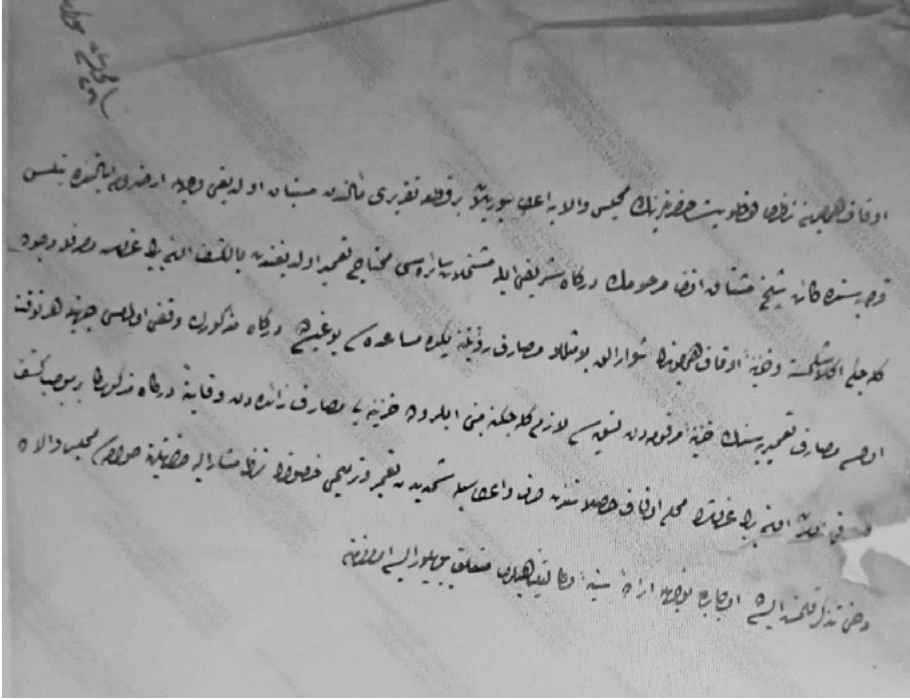
ber-mucep keşf mesarifi olan on bin kuruşun mahalli evkaf hasılatından sarf ve i'tâsıyla şimdiden tamir ve te'mini hususunun nazır-ı muşârünileyh hazretlerine havalesi Meclis'i Vala'da dahi tezekkür kılınmış ise de ol-babda tevcihle irade-i seniyye-i vekalet-penahileri mütaallık buyurulur ise emru ferman hazret-i veliyü'l-emrindir. MVL.347.59 M.26.1272

3-4-1272/ 13-11-1855 / İ.MVL.343-14857

3. Belgenin Özeti: Bitlis'te Kadiri Tekkesi'ni bina eden Es-seyyid Mustafa Müştak Efendiye dergâhının fukara taamiyesine (yiyecek) medar olmak üzere Erzurum gümrüğü malından vazife tahsisi ve ihsanı hakkında.

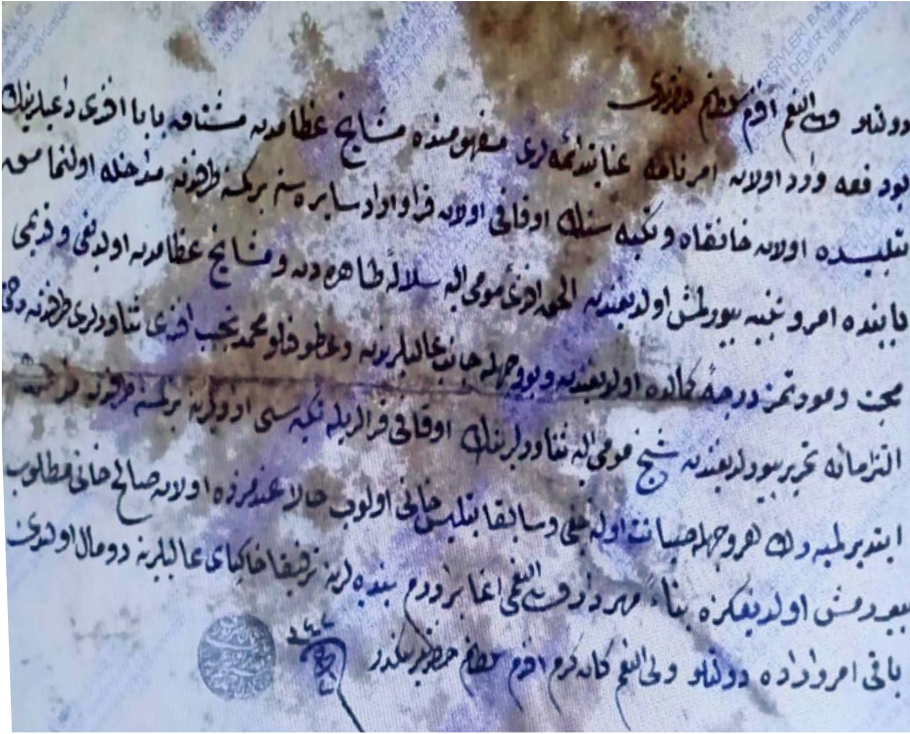
Belgenin Metni: Erzurum Eyaleti'nde Bitlis Kazası'nda kain Şeyh Müştak Efendi merhumun dergah-ı şerifi ile müştemilat-ı sairesi muhtâc-ı tamir olduğundan bil-keşf on bin kuruş masrafla vücuda geleceği anlaşılmasına ve Hazine-i Evkaf Hümayun şu aralık bu misullü masarifin rü'yetine pek te müsaadesi yok ise de dergah-ı mezkurun vakf olması cihetiyle her ne vakit olsa mesarîf-ı ta'miriyesinin hazine-i merkumeden tesviyesi lazım geleceğine mebni ilerde hazineye mesarîf-ı zaideden vikâye-i dergah-ı mezkurun ber-mucep keşfi mesarifi olan on bin kuruşun mahalli evkaf hasılatından sarf ve i'tâsıyla şimdiden tamir ve te'mini hususunun nazır-ı muşârünileyh hazretlerine havalesi Meclis'i Vala'da dahi tezekkür kılınmış ise de ol-babda tevcihle irade-i seniyye-i vekalet-penahileri mütaallık buyurulur ise emru ferman hazret-i veliyü'l-emrindir.

3-4-1217 / 19-10-1819 / C.EV. 277-14138

4. Belgenin Özeti: Bitlis'te Kadiri Tekkesi'ni bina eden Es-seyyid Mustafa Müştak Efendiye dergahının fukara taamiyesine medar olmak üzere Erzurum gümrüğü malından vazife tahsisi ve ihsanı hakkında.

Belgenin Metni: Bu defa varid olan emirname-i inayet-daimeleri mefhumunda meşayih-ı izamdan Müştaka Baba Efendi dâilerininin Bitlis'de olan hangâhı ve mektebesinin evkafı olan kurâ ve mevaddı sairesine bir kemesne tarafından müdahale olunmamak babında emr ve tenbih buyrulmuş olduğundan El-hak Efendi-i mumailehh sülale-i tâhireden ve meşayih-i izamdan olduğu ve kadîmi muhebbet ve meveddetimiz derece-i kemalde olduğundan ve bu vecihle inayeti âlîlerinden ve atufetlü Mehmed Necip Efendi senaverileri tarafından dahi iltizamata tahrir buyurulduğundan şeyh muma-ileyh senaverilerinin evkafı kurâlarıyla tekyesi üzerlerine bir kimesne müdahale ettirilmeyerek her vecihle siyânet olunacağı ve sabıkan Bitlis Hâkanı olup hala indimizde olan Salih Hân'ı matlub buyurmuş olduğunuza binaen mühürdar veliyyin-niami ağa birâderm bendelelerine terfikan hâk-i pây-ı alilerine dûmal olundu. Baki emr ve irade devetlü veliyyin-niami kani kerem efendim sultanım hazretlerindir. C.20 1242

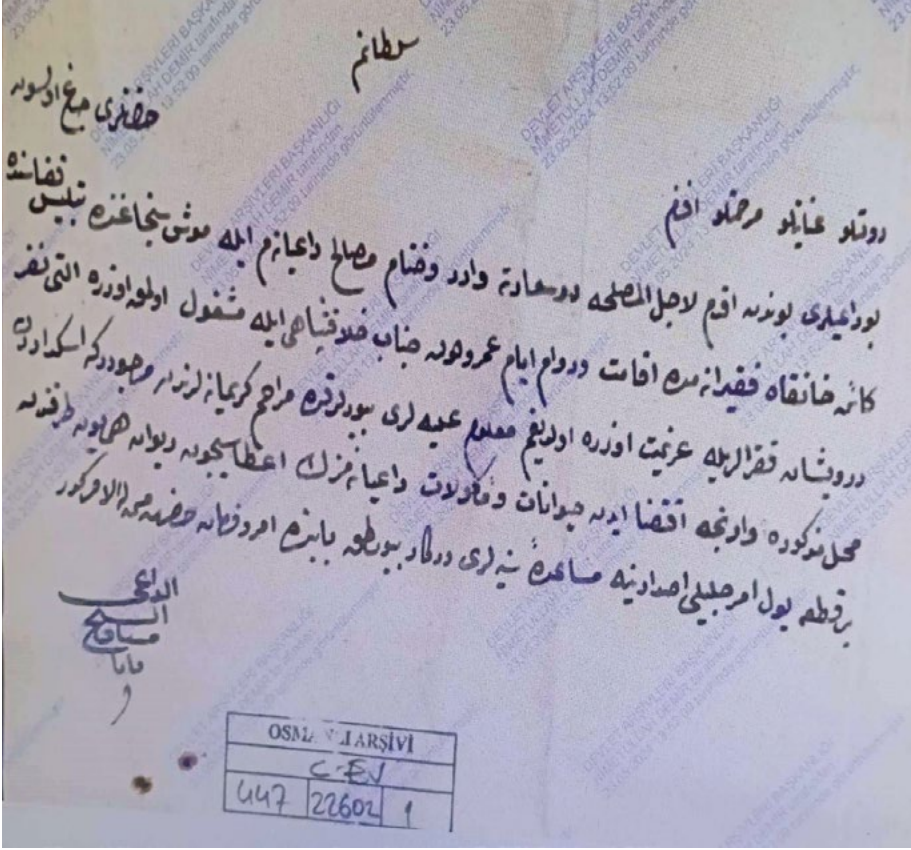
9-10-1242 / 18-8-1850 / C.EV. 225-11225

5. Belgenin Özeti: Bazı işlerini tesviye etmek için İstanbul'a gelmiş olan Şeyh Müştak Baba, altı dervişle Bitlis'deki tekkesine gideceğinden yollarda menzil beygiri ve yiyecek verilerek rahat bir şekilde gitmeleri ve muavenet olunması hakkında

Belgenin Metni: Devletlü inayetlü merhametlü efendim sultanım hazretleri sağ olsun.

Bu dâileri bundan akdem li-eclî'l-maslaha Dersaadet'e varid ve hitâm-ı mesalih-i dâianem ile Muş Sancağı'nda Bitlis kazası'nda kaim hangâh-ı fakiranemde ikamet-i eyyam-i ömr ve devlet Cenab-ı hilafetpenahi ile meşgûl olmam üzere altı nefer dervişan fukaralarıyla azimet üzere olduğum malûm-i alileri buyruldukta merâhim-i kerimanelerinden mercûdur ki Üsküdar'da mahall-i mezkûre varınca iktiza eden hayvanat ve me'külat-ı daiyanemizin i'tası için **Divan-ı Hümayun tarafından bir kıta'a yol emri celili ısdarına müsaade-i seniyyeleri derkâr** buyurulmak babında emri u ferman hazret-i men lehülemdir. C;EV.447/22602

Ed-Daî Eş-şeyh Müştak Bâbâ

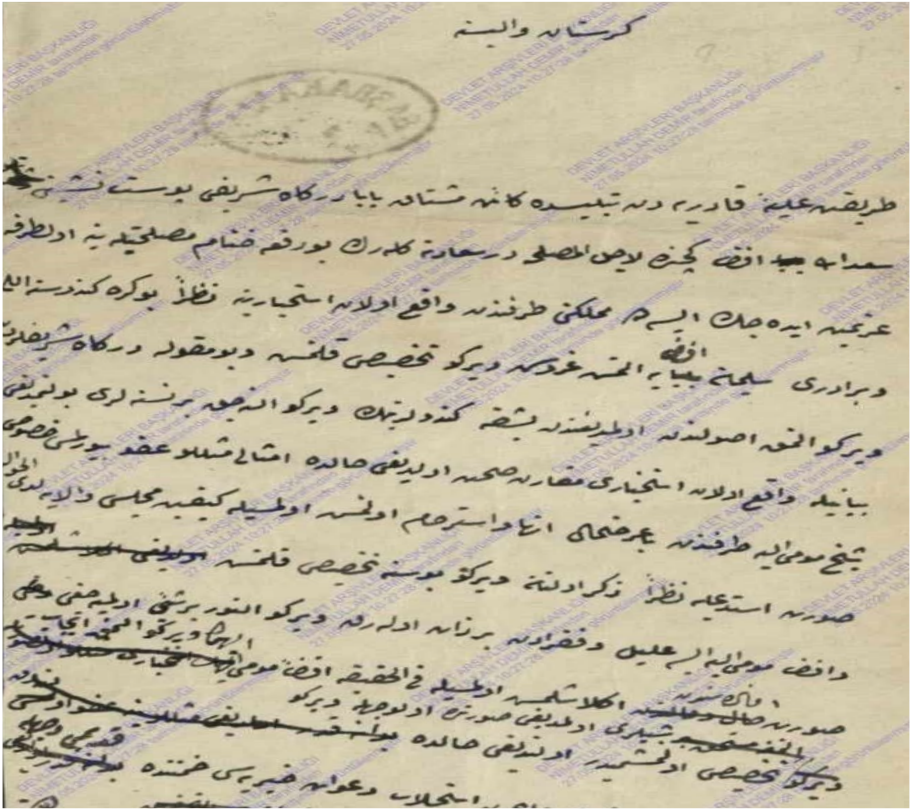
29-12-1234 / 19-10-1819 / C.EV.447-22602

6. **Belgenin Özeti:** Bitlis'te kain Müştak Baba Şeyhi Sadullah Efendi'den talep edilen verginin alınmamasına dair Kürdistan Valisi'ne yazılan şukka.

Belgenin metni: Kürdistan Valisi'ne,

Tarikat-ı Aliyye-i Kadiriye'den Bitlis'te kain Müştak Baba dergahı şerif-i postnişini Sadullah Efendi geçende li-ecli'l-maslaha Dersaadet'e gelerek bu defa hitâm-ı maslahatla yine ol-tarafa azimet edecek ise de memleketi tarafına vaki olan istihbarına nazaran bu kere kendisine elli ve biraderi Süleyman Efendi'ye altmış kuruş vergi tahsis kılınmış bu makûle dergahı şeriflerden vergi alınmak usûlundan olmadığından başka kendilerinin vergi alınacak bir nesnelere bulunmadığı beyanıyla vaki olan istihbarı mukârin-i sıhhat olduğu halde emsal-i mi-

süllü afv buyrulması hususu şeyh mumaileyih tarafından ba arzuhal inha ve istirham olunmuş olmasıyla keyfiyet-i Meclisi Vala'ya lede'l-havale suret-i istid'aya nazaran zikr olunan vergi bu sene tahsis kılınmış ve efendi-i mumaileyh ise alil (Hasta) ve fukaradan bir zat olarak vergi alunur bir şeyi olmayacağı suret-i ifade-sinden anlaşılmiş olmasıyla fi'l-hakika efendi-i mumaileyhin vergi alınmak icab eden şeyleri olmadığı surette ol vecihle vergi tahsisi olmuş mudur? Olunduğu halde, taraf-ı zî-şeref-i hazret i şahane için isticlâb-ı da'vet-i hayriyesi zımında kadîmi vecihle pusula olunması tezekkür olunmuş olmakla ol vecihle icâbının tahkik ve icrasıyla keyfiyetin beyan ve iş'arı hususuna himmet buyrulmaları si-yakında şukka. A.MKT.UM. 25-85

9-10-1266 / 18-8-1850 / A.MKT.UM.25-85

6. Belgenin Özeti: Bitlis'te Kadiri Tekkesini bina eden Es-seyyid Mustafa Müştak Efendi'ye dergâhın fukara teamiyesine medar olmak üzere Erzurum gümrüğü malından vazife tahsis ve ihsanı hakkında.

Belgenin metni: Der-devlet mekine arz-ı dai kemine budur ki, Medine-i Bitlis'te medfun sülale-i tahireden kadiriyyeden el-maruf el-meşhur Es-seyyid eş-şeyh el-Hac Abdulgafur Efendi evlatlarına işbu baisi arz-ı ubudiyet Es-seyyid Hacı Mustafa Müştak Efendi abd-i dâîlerinin Medine-i mezburde vaki Mahalle-i Zeydan'da bina eylediği tekye-i Kadiriyyenin şeyhi olup salih ve takva ile pîreste bir abd-i Dâîleri olup ve tekye-i mezkurenin irayı? Olmakla deruni tekyede sakin zumre-i dervişan ve fukaraya hasbeten lillah-i Teâlâ ve li-merdat-i Resul-i Kibriya aleyhi efdalu't-tayyibat it'amu't- team ettirilmesinde izdirari ve irade-i maisetlerinde adem-i iktidarı derece-i kemalde olmaktan nasi sayeste-i inayet ve sezedar lüt ve merhamet bir abdi dâîleri olmakla Merahim-i Ali'ye-i Hazret-i Zillullahiden mercu ve mutedarri'dir ki efendi Mumaileyih abd-i dailerinin idare-i maişeti-ne medar olmak üzere Erzurum Gümrüğü malından bir miktar duagû vazifesi mumaileyh abd-i dâîleri uhdesine sadaka-i hazret-i Husrevani ihsan-i hümayun buyrulmak niyazıyla ilâ yevmi'l-kıyame da'veti hayriyesine mazhar buyrulmak niyazıyla çakı hâl paye-i serir e'laya arz ve i'lam olundu. Baki el emr bi-hazret-i men lehu'l-emr vel ihsanındır.

Hurire fi'l-yevmi't-tasi min şehri rebiülevvel aşere ve mieteyin ve elf.
(10-Re.1219)

Ed-dai-lid' devleti Aliyye'el-Osmaniyye
Es-seyyid Ömer El-müvelle li-hilafe
bi-Medineti Erzurum

6-4- 1217 / 6-7-1802 / C. Ev. 277-14138

Nimetullah DEMİR
Araştırmacı – Arşiv Uzmanı

KAYNAK:

Resâlei- Müştâkiye- Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Eserler Kısmı No: 3220
Sefinetü'l-Evliya-C.1.Sh,119
İslâm Âlimleri Ansiklopedisi- C.18.Sh. 166

TEMAŞA

Elif GELMEZ

Yine her gün olduğu gibi okula gitmek için durağa gitme vakti geldi. Birkaç çift mahmur göz gibi ben de o mavi otobüsü bekliyordum. Gerçi şu sıralar yeşil ve beyaz otobüs de yerini aldı lâkin mavi otobüsün farklı bir havası olduğudur zannımca. Durakta âdetta volta atar gibi bir o yana bir bu yana giderken bir yandan da hastanenin oradaki kavşaktan otobüs yolu gözlüyoruz, ha geldi ha gelecek. Sebebini asla anlayamadığım bir şekilde bazen erken bazen de geç gelen otobüsümüz sonunda geliyor. Ve tabiri caizse “Atla Gel Şaban” filminden kesitler sunuyormuş gibi yolculuğumuz başlıyor. Yolculuk dediğime bakmayın, on beş dakikalık yol, kimi zaman beş dakika kimi zaman da geçmek bilmez. Olsun, yine de sonsuzcasına, cömert bir seyir keyfi sürdürür insana yollar.

Nerede kalmıştık, hah yola koyuluyoruz. Bana sorarsanız asıl yolculuk hatta beni Ozanca muhayyilelere iten asıl yol Kızılağaç kavşağından sonra başlıyor. Göz alabildiğince uzanan Muş Ova’sını seyir vakti gelmiştir. Dağların içine aldığı, çevresini sardığı bu ova nasıl olur da böyle-

“Gökyüzünün sunduğu nimetlere bir de ovamızdakiler eşlik ediyor her yolculukta. Ve böylesine güzel nimetleri seyreyle gönül edasıyla dalıp gidiyorum. Olanca gücüyle uzanan bu gökyüzü altında nice hayatlar yaşanıyor. Koca ovanın ortasına kurulmuş köyler her biri farklı yaşantılara sahne oluyor. Otobüsün geçtiği güzergâhta her bir evde farklı bir hikâye.”

sine büyük bir tesir bırakabilirdi ki?.. Her mevsimde farklı bir rengin ahengine bürünüp uzun uzadıya düşüncelere yönlendiriyordu. Hele bir de bazen yolcu treni geçiyorsa o bozkırın ortasından, işte o an bir film sahnesi canlanıverir önümde. Bu tren bir yere gidiyor ama elbet geri dönecek. İçindekiler mi, muamma? Türküde de geçiyor ya, giden gelmiyor, acep ne iş-tir. Nedendir bilmem ama sanki hep gidiyorlar bu diyardan. Gelen de oluyor ama hoş pek kalan olmuyor. Alabildiğince uzanan bu ovadan geçip gidiyorlar. Kafamda türlü senaryolar yazdığım bu yolda acaba Benim gibi düşünen var mıdır? Kim bilir,

dinleseler böylesine romantize edilmiş cümleler hakkında ne derler? Yine de çoğunluğun anlık gülüşmelerle geçireceğini tahmin edebiliyorum.

Gökyüzünün sunduğu nimetlere bir de ovamızdakiler eşlik ediyor her yolculukta. Ve böylesine güzel nimetleri seyreyle gönül edasıyla dalıp gidiyorum. Olanca gücüyle uzanan bu gökyüzü altında nice hayatlar yaşanıyor. Koca ovanın ortasına kurulmuş köyler her biri farklı yaşantılara sahne oluyor. Otobüsün geçtiği güzergâhta her bir evde farklı bir hikâye. Çatısı olmayan, damında muşamba serili, rüzgâr vurduğunda uçmasın diye kum torbalarıyla sabitlenmeye çalışılmış bu evlerde gizli nice hikâyeler. Sabah erkenden hayvanları otlatmaya çıkaranlar, sabahın rengiyle salınıyor koca düzlükte. Gelininin, çocuklarının, torunlarının uyanmasını beklerken sırtını güneşe çevirip başı önünde uzun uzun düşünen teyzeler, amcalar... Belki de yazmaya yetemeyecek kadar birçok hikâye geçiyor gözümüzün ve aklımızın ucundan. Üstat Neşet Baba'nın da dediği gibi: "Denizi seyretmek gibidir, bozkırda gökyüzünü seyretmek."

Her defasında büyük uğraşlar verip otobüsün sağında yer almaya çalışmamın sebebi de bu. Gönlümü çelen, alıp götüren büyüleyici bu yollar hayatın türlü karmaşasından bir nebze de olsa kurtarıp huzurun gölgesine bırakıyor beni.

Muş'ta Bir Güzelleme İçin Satırlar

Yunus TOPLU

Sabahın erken saatlerinde başlar hayat.
Başlaması gereken bir hayat,
O serinliğe rağmen.
Serinlik mi
Kime göre, nereye göre?
Yazın güzel bir olgu olmasına rağmen
Kışın çekilir,
Çekilmemesi gerektiği hâlde.
En azından hümanist ruhlu insanlar için
O hâlde nedir o şey ki
İnsanları rapteder buraya
Asırlar boyu.
Dağlarının yüceliği kadardır
İnsanlarının feraseti, bu şehrin.
Dağları ve insanları
Müşterek bir çalışma hâlinde
Asırlardır.
Olmasaydı bu ortaklık,
Meydana gelir miydi bu yüce kültür?
Kültür,
Bu kavram Muş için kullanıldığı takdirde
Karşılama, karşılama gerekenleri.
Bir medeniyet şehri olmasıdır,
Bunun altında yatan saik.

İlk yerleşim yerine bakacak olursak
Kavrayabiliriz bu olguyu.
Nasıl mı?
Üç büyük kadim Caminin oluşturduğu
Medeniyet üçgeninin ortasında kalır,
Asırlara boyun eğmeden Yıldızlı Han.

Bereketli bu hilalin üstünde
Var olma çabasıdır Meryem Ana,

Her Şeye rağmen.
Tek diŐi kalmıştır medeniyetin der Akif
Lakin otuz bir diŐi
Vardır bu kadim diyarda,
Var olduğu günden beri

Dört tarafı çevrili olması,
Biricik kılınmıŐtır bu Şehri.
Bunu yalnızlık olarak algılayabilirsiniz
Ey insanlar!
Doğusunda Nemrut ve Süphan,
Batısında Őerafettin,
Kuzey cihetinde Akdoğan,
Güneyinde Karaçavuş
“Adından saygıyla söz ettiren Kurtik”.
Ve bu ulu zirvelerin eteğinde
Murat ile bir dost gibi uzayıp giden
Vaha intibai bırakan bir ovaya
Sahip bir belde,
Nasıl yalnız olabilir ki?
Size soruyorum.
Ey insanlar!

Flemenk iline has kılınmıŐtır zahirde,
Bütün ovayı kırmızıya büründüren laleler
Bilmezler,
Bu laleleri doğuran topraklar nerededir.
Bu topraklar,
Yüce bir kapı açtıran bu topraklar,
Muş topraklarıdır.

Tarihçiler
Ebul Feth derler ona.
Sıradan birer âdem olan biz insanlar

Sultan Alparslan deriz,
Göğsümüzü gere gere.
Bunun ardındaki sır büyüktür çünkü.
Bir diyarın kapısını açmak
Sandığınız kadar kolay değildir,
Ey insanlar!

Kapılar,
İslam'ın simgesi olmuştur her daim.
Bunu görebilirsiniz,
Tarihi mekânlarında Anadolu'nun.
Dar-ul İslam olmuştur,
Büyük komutan ile Rum diyarı.
Bu yüzdendir ki bu savaş
İlahi bir emirdi,
Sultan Alparslan'a.

Bu satırlar
Birer methiye gibi görünebilir.
Bu satırların arkasındaki sır,
Hakikattir.
Bir methiye yazacak olursak
Muş iline
Manas destanına saygısızlık olur.
Çünkü
Hâlâ devam etmektedir bu destan
Ve en uzunudur destanların.
Sözün özü
"Bu sözler zahirdir, methiye ve iltifat değil."

GECE

Hacer Vural

Gündüzler yerini geceye bıraktığında
Her şey öyle yerli yerinde mi kalır sanırsın
Geceler;
Duyguların gözyaşları ile süzüldüğü
Düşüncelerin boğuştuğu andır
Soğuk bir terin boşaldığı
Ellerin ayakların üşüdüğü andır
Yüreğine burukluğun geldiği
Pişmanlıkların hatırlandığı andır
Gözlerin buğulandığı kirpiklerin ıslandığı andır
Mum ışığında ellerin kaleme sarıldığı
Sözlerin yerini kendini şarkıya bıraktığı andır
Mehtabın yüzündeki acının netleştiği
Tüm benliğini karanlık denizlere verdiğin andır
Ve GECELER
Seni sana bırakan zamandır ...

YOLUM YOKUŞTU BENİM VARACAĞIM NOKTA GELDİĞİM YERDİ

Elanur ADANIR

Öğrenci

Çağlar öncesinden başlar insanlık tarihi. Bu tarih; acıya, sevince, hüzne, nice içten tebessümlere ev sahipliği yapmıştır. Geçiyor zaman, göçüyor insan. Hatıraların ve yaşanmışlıkların kalıntıları kalıyor yalnızca. Ufukta kaybolmanın bilincinde olarak hayallerimize kavuşmaya el verdiğince sürükleniyoruz. Geçici yaşamın, kalıcı sahipleri olmadığımızı unutuyoruz. Ömür dediğimiz, dört harfin arasına sığmış iki kelimedenden fazlası değil. Gelmek ve gitmek.

Çetin bir kışın ortasında kalmış öksüz, yetim bir gencim. Vatanım annem benim, memleketim babam. Ninemin buruşuk ve nasırlı elleriyle tandıra vurduğu ekmeğin kokusu; annemin sevgisini katarak yaptığı çortisi, köftesi, keşkeği, kırıkli kelem dolması, çorbası; şehrimin üzümlü bağları, hüzünlü lalesi; is kokularıyla nefesimi tıkayan, boyumu aşan karlara direnen ayazlı kışı... Burnumda tütüyor şehrim, asli varlığım.

Gözleri kapalıyken dahi kirpiklerini titreten özlem, gün geçtikçe içini daha çok kavurmaktaydı. Seyit, 25 yıl önce ailesi tarafından maddi zorluklar nedeniyle amcasıyla beraber Almanya'ya gönderilmişti. Çok zaman geçmişti ancak memleketine bir daha gidememişti. Ruhum; Murat'ın çağlayanı, Karasu'nun Fırat'a sevdası, diyordu. Ah gurbet vah gurbet nicesin sen yakıp kavuran, bir Toy Kuşu

gibi rüzgârında insanı oradan oraya savuran. Yüreğinde, dile getiremediği ne çok birikmişlik vardı oysaki. Bazı zamanlar vardı ki harelerinden kayıp giden gözyaşları, yanaklarına süzülüyordu. İçli içli ağlıyordu özlemine.

Oturduğu yerden, dalıp gittiği düşüncelerden sıyrılarak kalktı. Avare şekilde sokak sokak gezen bir kimsesizden farksızdı. Kayıp bir şeyler vardı. Öylesine kayıptı ki ne olduğunu belki kendisi de bilmiyordu. Ondandır ya derin düşünce dehlizlerine yolculuğu. Yolları arşınlamaya başladı. Paltosundan sıyrılan gömleği, devamlı başına taktığı fötr şapkası, elinde bulundurmaya eksik etmediği bir fotoğraf... Elindeki fotoğrafın, özleminden yandığı memleketi olduğunu kimse bilmezdi. Ya sevdalısı derlerdi ya evladı...

Attığı adımların tok sesi, yaşadığı sokakta yankılandığında etraf oldukça tenhalaşmıştı. Paltosunun cebinden anahtarını çıkarıp evin kapısını açtı. Kapı eşiğinde gözlerini kapatarak derin bir nefesi ciğerlerine soludu. Evin kokusu; tandır dumanı ve yemek kokularıyla bezenmiş, sıvası dökülmüş güzel evlerindeki o sıcak kokuya benzemiyordu. Kapı eşiğinde daha fazla beklemeden içeri girdi. Paltosunu ve şapkasını çıkarıp askıya astıktan sonra odasına geçti.

Elindeki fotoğrafla beraber masa başına oturdu ve cılız ışığını, titreğe etrafına yayan masa lambasını açtı.

Sisli düşünceleriyle elindeki fotoğrafa dalıp gitmesi çok uzun sürmedi. Ruhunda yankı buldu Alaaddin Bey ve Hacı Şeref'ten ezanlar; Duriye Keskin'den nağmeler; Faruk Dinçer'den maniler; Zurnacı Cemil'den ciğerleri dağlayan uzun havalar... Babası Hakk'ın rahmetine kavuşmadan önce kendisine ninniler söylerdi "Şu Yemen elleri ne de yamandır, ano Yemendir, gülü çemendir, giden gelmiyor..." babası ninni derdi, kendisi gerçekler... Nasılsa bir gün döneceğim ümidiyle memleketinden uzağa gitmişti. Sahi, kaç zaman olmuştu memleketten göçeli? Dile kolay 25 yıl... Buruk bir tebessüm filizlendi dudaklarında. Derin bir iç çekti, hatrına düşenlerle gözleri parladı. Dedesinin elini tutup başlardı yürümeye Kale'den Haspet'e, Yıldızlı Han'a, Lehimciler, Sobacılar Çarşısına...

Mahallede çocuklarla kavga ederse annesi ona kızardı. Biraz üzülüp ağlar sonra ablasını da ikna edip ovaya inerlerdi. Ovaya indiklerinde annesinin gönlünü almak için laleler toplardı. Çocukluk anıları hatrında dans etmeye devam ederken yaşadıkları, adeta bir film şeridi gibi yenilerini gösterip duruyordu. Memleketinin düğünleri vardı; Yalkuşta, Koçeri, Gerandi, Borani, Keçkeçiki, Dendikbade, Aşırme halaylarının oynandığı. Eskiden en çok bu oyunları öğrenip düğünlerde oynayabilmeyi isterdi. Ne öğrenebilmek ne de o düğünleri görebilmek nasip olmadı. Fotoğraf karesine bakmaya devam ederken son zamanlarda özleminin, da-

yanılamayacak raddeye geldiğini fark ediyordu. Geçmiş anıları, zihnini daha fazla kuşatıyor daha fazla şey aklına geliyordu. Bu özlemin vuslatı var mıydı?

Mongok Bağlarından yuvarlanırdı Mehmet Can ve Kale Bağlarına. Gece çökene dek evden içeri girmezdi. Mahallede arkadaşlarıyla oyunlar oynardı; Dad-duhal, Holoc, Moza, Dellur Ağaç, Beştaş... Anılar, hatrında canlanmaya devam ettikçe çektiği özlem ıstıraba dönüştü. Fotoğrafi ilk kez rafa kaldırıp masasından kalktı ve yatağına geçerek bilincini, huzur timsali uykunun tesellisine bıraktı.

Geçmeyen yaralar vardır. Üstü kabuk tutar, dokunulduğundaysa kanar. Hasret de öyledir. Ne zaman burun kemiğini sızlatan bir anı belirir, kalp ibresi orada takılı kalır. Ardı arkası kesilmeyen silsileyle kumaş sökücü gibi uzar ve bir yığın yaşanmışlık olur. İnsanı ise hayatında daima baki kalacak bir hüzne sürükler.

Yollar, gözümüzde kilometrelere bürünür, oysa gönlümüze nakış misali işlenen bazı yollar vardır ki ne irak dinler ne kilometreler. Varmak varsa ne hoş, bazen varılamayacak bir adım ötekiler.

Gece yaşadığı buruk ve hüznü dolu saatlerden sonra uyudu. Ertesi gün erken saatlerde uyanıp üzerini değiştirdi. Ani bir kararla her daim yatağının ayak ucunda bulunan rengi soluk, üzerinde oluşan çatlakların, toz ve kirden sararmış çizgileriyle kaplı siyah bavulunu alıp yatağının üzerine koydu. Üzerinde biriken tozları elinin ayasıyla kabaca temizleyerek fermuarını açtı. Bu bavul, gurbet elle-re gelirken eşyalarını koyduğu bavuldu ve her gün “memlekete döneceğim” düşüncesiyle gözünün önünden kaldırmamıştı. Bir türlü memleket yollarına gide-memişti. Memleketine dönmemesi için bir sebebi veya zorunluluğu yoktu fakat zamanında maddi şartlar, sonrasındaysa yılların oluşturduğu garip bir cesaret-sizlik ona bu özlemi yaşatıyordu.

Yatağın üzerine koyduğu bavula bir süre baktı ve daha fazla bu ıstırabı kendisine reva görmeyerek, eşyalarını tek tek çıkarıp bavuluna koymaya başladı. İçinin kasvetli karmaşasında, aydınlığa gebe ışık huzmeleri oluştu. Eksik bir şeyinin kalmadığına emin olduktan sonra, gece rafa kaldırdığı fotoğrafı da aldı. Gözlerindeki hüznün aksine dudaklarında yer bulan tebessüm, yüreğinde daha büyüktü. Evine son bir kez bakarak anahtarını cebine attı ve arabasına binerek günlerce sürecek olan yollara doğru kontağı çevirdi. Iraklığın ötesinde, ait olduğu yolun virajındaydı. Günlerce direksiyon çevirdi, memleketine dönüyordu. Memleketi, sıla özleminden kendisini harap ettiği memleketi... Ailesine dönecek oluşunun haberini vermedi. Kendisi için de sürpriz olan bu ani kararın ailesine de sürpriz olacağı aşikârdı.

...

Günler sonra memleketinin sınırlarına girmişti. Mola vermek amacıyla ve yüreğinin sevinci dolayısıyla arabasını yol kenarında durdurup kendisini dışarıya attı. İçi içine sığmıyordu ve yaşadığı şu dakikaların gerçekliğinden şüphe duyuyordu. Kolay değildi ya 25 yıl doğduğu, büyüdüğü topraklardan uzak kalmak. Gözleri dolarken kollarını açarak boş araziye doğru bağıra bağıra sevincini ve özlemini haykırdı. “Sultan Alparslan’ın kılıcından, Malazgirt’in kapısından, dedelerimin topraklarından... Ey Muş, ey memleketim, ey hasretim ben geldim! Geldim, geldim, geldim. Kavuştum Kurtik Dağı’na, Hamurpet Gölü’ne, Murat’ının sularına; vardım karına, vardım kışına, vardım ovana, vardım yokuşuna!..”

Söylemlerine bir süre ara verip soluklandıktan sonra düşüncelerini mani şeklinde sözcüklere döktü.

“Muş Ovası yapmış lalelerini kırmızı bindalı

Murat Köprüsü’nün de elleri kınalı

Gözleri yaşlı Garip Seyit

Bir daha gurbete gitmemeye kararlı”

Biraz rahatlamamanın verdiği enerjiyle birlikte tekrardan arabasına bindi ve doğduğu eve doğru arabasını sürmeye başladı. Bu sefer gittiği yol çok uzun sürmedi ve arabasıyla şehrin kalabalığına karıştı. Gözleri etrafta dolaşırken çok şeyin değiştiğini fakat bir o kadar şeyin de değişmediğini düşünüyordu. Eskiden koşup oynadığı meydanların yerini koca koca evler, tırmanıp erikler arakladığı ağaçların yerini asfalt yollar, asma üzüm ağaçlarının yerini betondan surlar ve parkeli kaldırımlar almıştı. Özlemle, hem etrafı incelemeye çalışıyor hem de arabasını dikkatle sürüyordu. Yol boyunca iki taraflı uzanan çarşının sonuna kadar geldi ve arabasını evin sokağına park ederek aşağıya indi. Eskiden Deli Talo’nun naralar savurduğu sokak aralarında şimdi halı yıkayan, yün çırpan kadınlar vardı. Kendisini görenler, kendi aralarında “Buraların yabancısı herhâl.” diyerek fısıldaşıyordu. Oysa bu yabancı dedikleri, bu toprakların evladydı. Evine doğru adımlayan Seyit, yüzündeki tebessüme mani olamıyordu. Adımlarını hızlandırdı ve evin önüne kadar geldi. Buraya kadar her şey normaldi fakat yıllar sonra evine gelen Seyit, elini kaldırıp da bahçe kapısını açacak cesareti kendisinde bulamıyordu. Derince bir nefes alarak daha fazla beklemeden bahçe kapısını araladı, etrafta kimse yoktu. Bahçenin arka tarafına yöneldiğinde sedirde oturan annesini, elinde oyasını işlerken gördü. Annesine doğru sessizce yaklaşarak önünde durdu. Annesi hala kendisini fark etmemişti ve daha fazla dayanamayarak “Ana, ben geldim.” dedi. Annesi, yaptığı işte bir süre duraksadı ve başını şaşkınlıkla kaldırdı. İnanmayıp hayal gördüğünü düşündüğündeyse işine devam etmek niyetiy-

le başını elindeki oyaya eğdi. Seyit, kendisine tebessüm ederek yanına eğildi “Hoş geldin demeyecek misin ana?” diyerek sitem etti. Annesi tekrar başını kaldırdı ve bu sefer “Seyit? Seyit'im?” yaşlı kadının gözleri yaşlarla dolarken yüreğinden bin parçanın kopup gittiğini hissetti. Seyit tekrardan konuşmaya başladı “Seyit ya, Seyit ana. Gurbetten döndüm ana, geldim evime, vardım memleketime.”

Annesi hiçkırıklarıyla beraber oğluna 25 yılın verdiği özlemle sarıldı. Kolay mıydı evladından uzak ve bihaber olmak? Annesinin sarılışına karşılık veren Seyit'in mutluluğu, adeta yüreklere devaydı.

...

Seyit, akşam olana dek diğer akrabalarını da gördü ve yılların özlemini gidermeye çalıştı. Gurbette çekilen derin özlemin izi, Garip Seyit'in içinde daima baki kalacaktı.

...

Biz neyden kaçarsak kaçalım ve neyden uzak düşersek düşelim aslımızdan, gerçeğimizden kopamayacağız. Er ya da geç su yolunu bulacak. Bizim geldiğimiz yer belliydi, gideceğimiz yer de...

“Yolum ‘yokuştı’ benim, varacağım nokta; geldiğim yerdi.”

SON

KARMA SAATLER

Helin Şenerman

Muş Alparslan Üniversitesi

Türkçe Öğretmenliği Bölümü 1. Sınıf Öğrencisi

Günün karma saatleri, güneşin doğuşunda,
Beklenmeden gelen nefessiz soluklarda,
Bir cevahir ki yıllardır koynumda,
Soyunuyor ağaca, toprağa ve çamlığa.
Ey vakitlerden çaldığım 8’li saatlere,
Ey senelerdir biriken tüm sualime,
Donat ruhumu bu günün akşamında,
Savur içimde sustuğum ne varsa.
Gün konarken göz bebeklerine susma,
Transparan düşlerinden bana yer ayırsana,
Yeni doğan bebeğe anlatırcasına,
Öğret memenden süt içmeyi bana.
Tam tepede belirince güneş,
Ruhum serkeş ki sorma,
Anlat bana kuş bakışı baktığın,
Durmadan yağdırdığın ne varsa.
Uçmayı öğret bana, bir kuşun kanadında,
Sonra sadık kalmayı, bir anne kucağında,
Nefretlerimi al, götür tartıyla,
İmzanı at, ağır gelen tarafa.
Ey düşlerim, ipliği sar boynuma,
Sonra akla kendini, tüm yükü bana sapla,
Gün batmaya yakınken ayır vaktini bana,
Kızıl gidişlerinden dök yastığıma,
En soluksuz en çıplak duygularınla.
Sokul, sokul yatağıma,
Ey sevgili gece, dök karanlıklarına aynalarımı,
Benliklerimi saç etrafa,
Akıt tüm zehrini mehtaba,
En şehvetli duygularını ver rüyalarım,
Ey gece serinliği, aralık bıraktığın tüm kapılarını,
Açıklayamadığın sırlarımı,
Yarım kalan sigaramı dokundur ruhuma.
İzmarite şevket konuşmayı, dinleyelim akşam alacasını...
Yoksa güneş doğmadan, küllüğe dökülür tüm umutları...

NANOTEKNOLOJİ VE TABİATTAKİ YANSIMALARI VEYA BİYOMİMETİK UYGULAMALARI - I

Prof. Dr. Abdulmecit TURUT

Nano Teknoloji Nedir?

Son kırk-elli yıldır ortaya çıkan Nanobilim, günümüzde pek çok farklı alanı kapsamaya ve uygulama ve iş dünyasında anahtar teknoloji olarak önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Nano-bilim, nano ölçeğinde madde ve enerjiyi inceleyen bir bilim dalıdır. *Kısacası, nanobilim, atomların tek tek kullanılarak, yalnızca, çalışılabilen değil, iş gören ve makro alandaki malzemelerde olmayan niteliklere sahip yeni aygıtların üretilmesi ve kullanılmasını amaçlayan bir bilim alanıdır.* Nanoteknoloji, nanobilimin buluşlarının gerçek hayatta uygulanabilirliğini sağlayan bir alandır.

Nanobilim, küçük nesnelerin, özellikle boyutu 100 nanometreden küçük bilimi ve mühendisliğidir. Bir nanometre 10^{-9} metre veya yaklaşık 3 atom uzunluğundadır. Yunanca cüce anlamına gelen nanos kelimesinden gelir. Nanoteknoloji veya Nanobilim günümüzde çok sık duyulan bir terimdir ve giderek tüm sanayi sektöründe ve sağlık dallarında kullanımı artmakta ve insan hayatındaki sorunlara çözümler üretilebilmektedir. Nanoteknoloji kısaca nano-ölçekte malzemelerin fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapılarını araştıran ve kullanım alanlarıyla ilgilenen disiplinler arası bir alandır. Nanomalzemeler, nanoteknolojinin temel

"Nanobilim, küçük nesnelerin, özellikle boyutu 100 nanometreden küçük bilimi ve mühendisliğidir.

Bir nanometre 10^{-9} metre veya yaklaşık 3 atom uzunluğundadır. Yunanca cüce anlamına gelen nanos kelimesinden gelir. Nanoteknoloji veya Nanobilim günümüzde çok sık duyulan bir terimdir ve giderek tüm sanayi sektöründe ve sağlık dallarında kullanımı artmakta ve insan hayatındaki sorunlara çözümler üretilebilmektedir.

taşlarını oluşturlar ve bu ölçekte üretilen malzemeler, yeni optik, manyetik, elektriksel ve mekanik özellikler kazandırılır. Nano-teknolojiyi bu kadar ilginç kılan unsur, bu ölçekteki malzemelerin makro ölçekteki malzemelerden farklı davranmaları ve güç ve ağırlık oranı, iletkenlik, optik ve manyetik özelliklerinin kayda değer biçimde değişmesidir. 30 nm boyutundaki bir nano-malzemenin yüzeyindeki atom oranı %5 iken, 10 nm boyutundaki bir nano-malzeme için bu oran %20'ye çıkabilmektedir. Bu nedenle nano-malzemeler, büyük malzemelere kıyasla daha yüksek yüzey/hacim oranına ve bilgi depolama kapasitesine sahiptirler. Bundan dolayı, nano-ölçekte ürünlerin, büyük ürünlere nazaran reaktiflik,

direnç, sertlik ve elektriksel ve manyetik özellikleri bakımından duyarlılıkları önemli ölçüde değişmektedir [1-4].

Nanoteknolojiye Doğadan Örnekler ve Biyomimetik

İçinde yaşadığımız Doğa, içerisinde birçok çözümü barındıran ve teknolojik gelişmelere ilham kaynağı olan sınırsız nano-yapılarla veya yaratıklarla dolu ilahi bir kaynaktır. Nanobilim sayesinde, yapay nanoyapılar bulunduktan sonra doğadaki nanoyapıların veya nano-yaratıkların varlığı daha detaylı anlaşılmaya başlanmıştır. Araştırmacılar, doğada birçok karmaşık nano ölçekli yapıların nano ölçekli sırlarını öğrenmek için doğal dünyayı keşfetmeye çalışıyorlar. Aynı karmaşık yapıları üretmek için doğayı model olarak kullanıyorlar. Nanoteknoloji, çoğu günlük yaşamımızda etkileşimde bulunduğumuz yüzlerce ürünü geliştirmek için kullanılabilir ve kullanılacaktır. Doğayı gözlemleyen ve kullanan araştırmacıların bu araştırmaları devam ettikçe, toplumun birçok yönünü etkileyecek yeni cihaz ve materyallerin geliştirilmesine yol açacak çok daha fazla atılımlar olacaktır [1-7].

Doğada var olan canlıların taklit edilerek gelişen bu teknolojik alan “*Biyomimetik*” bilimi olarak adlandırılmaktadır. “Biyomimetik”; “Bio” (Canlı) ve “mimetik” (taklit) kelimelerinin birleşiminden oluşan bir terimdir. Doğadaki canlı sistemlerde çok sayıda nanoyapılar bulunmaktadır ve nano-bilimciler, Biyomimetik adı verilen bu araştırma alanında bu doğal nanoyapıların özelliklerini ve potansiyel kullanımlarını çok ciddi olarak inceliyorlar. Örnek olarak, örümceğin dokuduğu ağ, ipek böceğinin dokuduğu ipek, kelebeğin kanatlarında yer alan renk çeşitliliği, kertenkelelerin duvara tırmanması ve tutunması ve DNA moleküllerinin yapısı nanobilimle açıklanabilmiş [1-7].

Nano-teknolojiyle su ve kirin, bir nilüfer yaprağının üzerindeki damlalar gibi akıp gittiği kıyafetler; ateşböceklerinde olduğu gibi, elektro-biyoluminesans⁰¹ yoluyla kendi ışığını üretmesini sağladığımız kıyafetler üretebiliriz. Akıllı telefonumuzun şarjını koruyabildiğimiz ve ceplere gerek olmadan bir kertenkelenin bir yüzeye tutunmak için ihtiyaç duyduğu Van der Waals kuvvetlerinin üretilmesini sağladığımız kıyafetler giyebiliriz [5,6]. Bu yapılar doğada yüzeylerin ıslanabilirliği, kelebek kanatlarının yanardönerliği ve Geko kertenkelesi ayağının yapışkan özellikleri gibi çeşitli davranışlara yol açar. Bu biyomimetik yaratıkların birkaç örneğini inceleyelim [5,6].

01 **Biyoluminesans:** Bazı canlı organizmaların gerçekleştirdiği, kimyasal reaksiyonlar sırasında kimyasal enerjinin ışık enerjisine dönüştürülmesi ile ışık üretilmesi ve yayılması olayına verilen isimdir.

Geko Kertenkelesi

Uzun süredir araştırmacıların ilgisini çekmekte olan Geko kertenkelesi, ayağıyla pürüzsüz yüzeylere tutunma ve aynı zamanda yüzeyden kolaylıkla ayrılabilme yeteneği ile donatılmıştır. Gekonun ayaklarıyla ilgili yapılan çalışmalar; Geko ayağının mikro uzunlukta çıkıntılarla ve her bir çıkıntının 200 nm uzunluğunda binlerce korumayla kaplı olduğunu gösterdi. Gekonun duvarlara tırmanma ve tavanlara tutunma yeteneği, bu çok küçük çıkıntıların, ayaklar arasındaki Van der Waals kuvvetleri (moleküller arası kuvvetler) gibi fiziksel elektrostatik kuvvetlerin yardımıyla yüzeye yapışacak çok küçük boşlukların bulmasından kaynaklanmaktadır [1-7]. Geko kertenkelesi, yüzeye temas ettiği açıyı değiştirip, ayağını yüzeylerden ayırabilmektedir. Gekonun milisaniyeler içerisinde ayak parmaklarıyla bir yüzeye tutunup buradan ayrılabilme yeteneği sayesinde, bu kertenkeleler yaklaşık 3 metre uzunluğundaki bir duvara sadece üç saniye içerisinde tırmanabilmektedirler. Geko ayağı üzerine yapılan bu çalışma, uygulanabilen ve yeniden kullanılabilen yapıştırıcıların üretiminde ilerlemelere yol açmıştır [5,8]. Stanford Üniversitesi'nde, Amerikalı bir mühendis olan Elliot Hawkes, Gekoların ayak parmaklarında yer alan ve sayıları milyonlarla ifade edilen mikroskobik ölçekteki tüylerden oluşan ağı yapışma teknolojisinden esinlenerek insanların kullanabileceği eldivenler tasarladı. Eldivenin yüzey alanı gekonun ayak yapısındaki spatülleri andıran saç teline benzer nano lifler ile artırılıyor ve böylece eldivenleri giyen kişinin tutunduğu yerde asılı kalması sağlanabiliyor [5,8].

2001 yılında bir hayvanda ilk olarak fotonik kristal tespit edilmiş ve o günden bu yana bu konudaki bilimsel çalışmalar hız kazanmıştır. Artık, fizikte daha önce karşılaşılmayan bazı tasarımlar da dâhil olmak üzere, doğadaki çeşitli iki boyutlu ve üç boyutlu fotonik kristallerin varlığından haberdarız. Bununla birlikte, doğada bulunan bazı optik nanoyapılar, nano ölçekte o kadar ayrıntılı bir mimariye sahiptir ki, bunları mevcut mühendislik tekniklerini kullanarak kopyalayamayız veya kopyalayabilmek için gereken çaba o kadar büyüktür ki, ticari ölçekte üretimi çok zor olabilir. Pek çok kuş, böcek (özellikle kelebekler ve böcekler), balıklar ve daha az bilinen deniz hayvanları, görüş açısına göre renk değişimi (yanardönerlik) için ve/veya 'metalik' görünmek için yüzeylerindeki fotonik nano-yapılardan yararlanır. Bu *görsel efektler*⁰², *pigmentlerin*⁰³ ürettiği görsel efektlerden

02 *Efekt*: Televizyonda ya da radyoda, bunun dışında tiyatrodan veya film seslendirmelerinde, seslerin doğal kaynaklar dışında kalan mekanik, kimyasal ve optik yöntemler yardımı ile çıkarılması işlemlerine verilen isimdir. *Görsel efekt*, filmlerde olan patlama sahneleri gibi gerçek olmayan ve bilgisayarlar tarafından yapılır.

03 *Pigment*: "Renklendirici madde, boya" sözcüğünden alıntıdır. Biyoloji Terimi Olarak Pig-

daha belirgindir ve potansiyel eşlerin dikkatini çekmek veya yırtıcı hayvanları korkutmak için de kendilerine bir yaratıcı tarafından verilen bu yeteneklerini kullanırlar [6-10].

Yüzey Yansımalarını Azaltmak

Bazı böcekler, düşük ışık koşullarında görmek için gözlerinde veya kamuflaj yaşı amacıyla şeffaf yapılardan yüzey yansımalarını azaltmak için kanatlarında yansımaya önleyici yüzeylerden yararlanır. Örnek olarak, güvelerin kornealarında04 ve kelebek gözlerinde ve şahin güvelerinin şeffaf kanatları yansımaya önleyici yüzeylerle donatılmıştır. Bu yüzeyler, yaklaşık 240 nm periyodikliğe sahip altıgen bir dizi halinde düzenlenmiş yuvarlak uçlu silindirik çıkıntılardan oluşur. Etkili bir şekilde, kitin (kırılma indeksi $n = 1,54$ olan ve genellikle proteinli bir matrikse gömülü olan bir polisakarit) ile hava ($n = 1,0$) arasındaki bir arayüzde kademeli bir kırılma indeksi profili oluştururlar ve yansımaya yaklaşık on kat azaltırlar. Bu "güve gözü yapısı" ilk kez litografik teknikler kullanılarak üç izgaranın 120° açıyla çaprazlanmasıyla doğru ölçekte yeniden üretildi ve İskandinav'daki cam pencerelerde yansımaya önleyici yüzey olarak kullanıldı. Burada, yansımaya önleyiciyi taşıyan plastik levhalar, üç camlı pencerelerin her bir iç yüzeyine kırılma indisi uyumlu yapıştırıcı kullanılarak yansıtımda önemli bir fark sağlandı. Günümüzde güve gözü yapısının bu özelliklerini içinde barındıran benzer ürünler, elektron ışınıyla aşındırma kullanılarak son derece hassas bir şekilde yapılabilir ve ticari olarak katı plastik ve diğer mercekler üzerinde kullanılmaktadır [6-10].

Hepimiz, gördüğümüz renklere *pigmentlerin* neden olduğunu biliyoruz, ancak doğada yaşayan bazı böcek kanatları kitinden05 yapılmış altıgen paketli dizi yapılara sahiptir. Bu yapılar arasındaki mesafenin değişimi (200 ila 1000 nm arasında) kanatların bir kırınım ızgarası gibi gelen ışığın yansımalarının azaltılmasını ve kendi kendini temizleyen kaplamalar olarak çalışmasını sağlar. Yine, bu mesafe değişimi, kanatlara mekanik güç sağlama, aerodinamiği geliştirme ve yanardönerlik üreten bir kırınım ızgarası görevi görme gibi imkânlar sağlar. Yanardöner-

ment: Hücrelere özgü görünür ışığın belli dalga boylarını emen, diğerlerini yansıtarak renk veren madde.

- 04 **Kornea:** Göz küresinin en ön kısmında yer alan, şeffaf, kubbe şeklindeki bir dokudur. Kornea, dış dünya ile gözün arasındaki bağlantıyı sağlayan, görüntünün algılanması için gereken ışığın göze ilk iletiildiği ve ışığın kırılmaya uğradığı bölgedir.
- 05 **Kitin:** Eklem bacaklıların dış iskeletin kurulmasında kullanılan ve mantarların hücre çeperini oluşturan karbonhidrata kitin denir.

lik, ışığın yüzeyin fiziksel yapısıyla etkileşiminin sonucudur. Morfo kelebeğinde kanadın kaburgaları arasındaki boşluklar tabii (doğal) hiçbir pigmente ihtiyaç duymaksızın, parlak mavi renk veren fotonik kristaller oluştururlar. Araştırmacılar bu nanoyapıları, optik iletişimde çok önemli olan ışık akışını kontrol etme ve yönlendirme aracı olarak kullanmayı planlıyorlar. Buna ek olarak araştırmacılar, Morpho kanatlarını bir ısı emici karbon nanotüp tabakasıyla kapladıklarında ışığın yansıyan dalga boyundaki değişimiyle çok küçük sıcaklık değişikliklerini belirleyebilecek bir termal sensör gibi davranabileceğini belirlediler. Bu termal sensörlerin, gelecekte, insanlardaki iltihaplı alanları veya makinelerdeki sürtünme noktalarını tespit etmek için kullanılabilceğini ileri sürdüler. Yine, Morpho kelebekleri, tipik olarak 'Noel ağacı' görüntüsüne benzer optik yapılara sahiptir. Bu yapının, anten olarak veya radar için yansıma önleyici kaplama olarak kullanılabilceği bir mikrodalga analogu, hızlı *prototipleme*⁰⁶ yöntemiyle üretilmiştir. Bu cihazlardaki katmanlar, kelebeklerdeki 100 nm'ye kıyasla yaklaşık bir mm kalınlığındadır. Ancak artık doğal reflektörleri (yansıtıcıları) gerçek boyutlarında üretmeye yönelik teknikler de mevcuttur [6-10].

Güve gözünün yüzeyinde birbirinden birkaç yüz nanometre uzakta altıgen şeklinde nano boyutta çok küçük çıkıntılar veya nano-yumrular mevcuttur. Bu yumruların boyutları, 350-800 nm'lik dalga boyuna sahip olan görünür ışığın dalga boyundan daha fazla olduğundan, göz yüzeyi görünür ışık için çok düşük bir yansımaya sahiptir, böylece güvenin gözü daha fazla ışık emebilir (soğurabilir). Güveler, gözlerindeki ışığı çok verimli bir şekilde soğurabilen nanoyapılar nedeniyle loş veya karanlık koşullarda insanlardan çok daha iyi görebilirler. Güve gözünün yüzeyi, görünür ışığın dalga boyundan (350-700 nm) daha küçük olan 100 nm civarında bir ölçekte desenli bir yapıdadır. Bu, yüzeyin yansımalarını azaltarak güvenin gözünün gelen ışığın daha fazlasını soğurmasını sağlar [6-9]. Laboratuvarda bilim insanları tarafından, kızılötesi ışığın (ısı) bir tür güç kaynağındaki (termo-voltaik hücre) emilimini artırmak ve bunları daha verimli hale getirmek için benzer insan yapımı nanoyapılar kullanılmaktadır [6,11]. Yazının kalan kısmı gelecek sayıda yayınlanacak

06 **Prototipleme:** Bilgisayarda hazırlanan üç boyutlu çizimlerinden direkt olarak elle tutulur fiziksel modeller elde etmemizi sağlayan imalat teknolojisidir. Hızlı prototipleme cihazları vasıtasıyla bilgisayarda çizimi yapılmış her türlü ürünün birebir modelini saatler içerisinde elde etme imkânı doğmuştur.

KAYNAKLAR

1. A. Alagarasi, Introduction to Nanomaterials, Chapter 1, (2011) sayfa 76.
2. C. N. R. Rao, A. Müller, A.K. Cheetham, Nanomaterials Chemistry, 18-31, 2007.
3. A. Turut, Nanobilim ve Nanoteknoloji, MUŞ EĞİTİM ve KALKINDIRMA VAKFI DERGİSİ, Sayı 1, Sayfa 32, İstanbul. <https://musvakfi.org.tr/mus-vakfi-dergisi-tr-154.html>
4. İsmail Kocaçalışkan, Geleceğin Bilimi: “Biyomimetik”, <https://dostbeykoz.com/foto-galeri/foto-galeri/foto-galeri/gelecegin-bilimi-biyomimetik>
5. A. DEMİRKIRAN, Doğada Nanoteknoloji: Geko Etkisi, International Social Sciences Studies Journal, 5(42), 4470-4476, (2016).
6. Nature Helps Nanotechnology, <https://nneci.net/nature-helps-nanotechnology>
7. Will Soutter, Nanostructures in Nature, <https://www.azonano.com/article.aspx?ArticleID=3724>, December (2013).
8. Z. YAKAR, NANOTEKNOLOJİ 1’de, NANOTEKNOLOJİNİN GELİŞİMİ, Sayfa 31, 35, *EDİTÖRLER*: M. ERSÖZ, A. İŞİTAN ve M. BALABAN, Bilal Ofset Basım Yayın ve Matbaacılık, Denizli, 1. Baskı – Eylül 2018.
9. M. S. Keskin, Ç. M. Bakırcı, <https://evrimagaci.org/diatom-diyatome-nedir-8820>
10. A. R. Parker, H. E. Townley, Biomimetics of photonic nanostructures, Nature Nanotechnology, 2, 347 (2007). www.nature.com/naturenanotechnology
11. A. Evcin, Nanomalzemeler ve Nanoteknoloji ve Doğadan nanoteknoloji örnekleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi, <https://blog.aku.edu.tr/evcin/files/2020/11>
12. Z. Tüylek, Küçük Şeylerin Hikayesi: Nanomalzeme, Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi 5(2) 130-141 (2016).
13. K. M. Passino, Biomimicry for Optimization, Control, and Automation, Ed. 1, Springer, London; New York (2019).
14. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Yumu%C5%9Fak%C3%A7alar#:~:text=Yumu%C5%9Fak%C3%A7alar>

YTUYILDIZ
TEKNOPARK

Gençler Bilimle, Gençlerle Geleceğe Projesi

Başarılı Öğrencilerimiz Muş Vakfı ile İstanbul'da

Muş Vakfı'nın girişimleriyle Muş'taki başarılı öğrenciler "Gençler Bilimle, Gençlerle Geleceğe" Projesi kapsamında Yıldız Teknik Üniversitesi Innovation Hub'ta ağırlandı. Burada inovasyon ve teknoloji konularında çeşitli atölye çalışmaları ve seminerlere katılan öğrenciler deneyimlerini ve bilgilerini genişletme fırsatını yakalayacak.

İstanbul'da faaliyet gösteren ve sürekli Muşlu öğrencilere destek veren vakfımızın Eğitim Komisyonunun girişimleriyle, Gençler Bilimle, Gençlerle Geleceğe Projesi kapsamında Muş'tan seçilen 30 başarılı öğrenci, Yıldız Teknik Üniversitesi Innovation Hub'ta misafir edildi.

İŞ FİKRİNDEN ÜRÜNE GİDEN YOLCULUK

Yıldız Teknopark Genel Müdür Yardımcısı İsa Turgut İnci, "Muş Vakfımızın değerli üyeleri ve aynı zamanda Muş'un değerli öğrencileri ile beraberiz. Yıldız Teknik Üniversitesi Teknopark'ta İnnovaiton Hub dediğimiz bir yapının içindeyiz. Burada iş fikrinden ürüne giden yolculukta bütün girişimcilerimize destek olduğumuz bir altyapı söz konusu." dedi.

Açıklamalarda bulunan Vakıf Başkanımız Ulvi Eroğlu da; “Bir tek amacımız var, gençlere milli ve manevi duyguları aktarabilmek, aidiyet hislerini oluşturbilmek” ifadelerini kullandı. Eğitime verdikleri önemi de belirten Eroğlu, gençleri bilime ve tekniğe yönlendirmek istediklerinin altını çizdi.

Muş Vakfı Eğitim Komisyon Bu Proje ile;

-Merkezde bugüne kadar yapımı tamamlanmış veya yapılmasına devam edilen ulusal ve uluslararası tüm teknolojik ve inovasyon çalışmalarını hakkında bilgi edinmelerini sağlamak,

- Merkezde bulunan uzmanların aktarımı ile inovasyon fikirlerinin nasıl oluştuğunu, çalışmaların tüm sürecindeki aşamaların neler olduğunu görmelerini ve öğrenmelerini sağlamak,

- Tüm bu faaliyetler çerçevesinde öğrencilerin bilimsel aktivitelere ilgisini artırmak ve girişimcilik ruhlarını harekete geçirmek,

- Bir sosyal sorumluluk projesi olarak topluma katkı sağlaması,

-Öğrencilerin girişimcilik, inovasyon, teknoloji kavramını hakkında bilgi sahibi olmaları, sağlamaktır.

